Poštarina plaćena u gotovu

# ZAGREB




TRAVANJ—LIPANJ 1944. GOD. XII.

Izlazi mjesečno. — Ciena godišnje za nečlanove Kn 400·—. Pojedini brojevi Kn 100·—

# ZAGREB

MJESEČNIK DRUŽTVA ZAGREBČANA
BR. 4-6 • GOD. XII. • TRAVANJ-LIPANJ 1944.


*Ivan Ulčnik*: (Nastavak)

## Dr. MILAN AMRUŠ

U prošlom broju »Zagreba« naveli smo, kako je dr. Amruš po treći puta izabran načelnikom grada Zagreba. Mnogi su pitali, zašto dr. Amruš hoće biti načelnikom protiv volje većine zagrebačkog građanstva? Na ovo pitanje odgovor je jednostavan. Dr. Amruš nije se borio za načelničku stolicu iz puke želje za tom čašću. On je dobro znao, da ne samo u Zagrebu, već po svoj Hrvatskoj popuhuje novi politički vjetar. Baš početkom 1906. sprema se obračun s takozvanim staromađaronskim sistemom. Dolazi doba Supilove riečke rezolucije. U svibanjskim saborskim izborima 1906., dolazi do odlučne rieči Hrvatsko-srbska koalicija. U te nove prilike dr. Amruš ne spada. Ta on je u »Agramer Tagblattu« jasno izjavio, da u riečku rezoluciju nema povjerenja.

Sada nastaje pitanje, zašto dr. Amruš u takvim političkim prilikama hoće biti gradskim načelnikom? Na ovo pitanje daje on jasan odgovor. Hoće izvršiti glavnu točku programa svog rada. — Zagreb valja elektrificirati! — Ovo je davna želja Zagrebčana, a dru Amrušu već dugo poznata. Još prigodom svog prvog načelnikovanja, tamo početkom devetdesetih godina, dr. Amruš potiče ovo važno pitanje.

Bilo je više pokušaja kako bi se Zagreb elektrificirao, ali do željenog uspjeha nije došlo. Tek pod trećim načelnikovanjem dra Amruša zasjale su zagrebačke ulice električnim svietlom.

Ovom zgodom osvrnut ćemo se na nastojanja iz prošlih vremena kako bi se Zagreb elektrificirao.

Prvo električno svietlo zasjalo je u Zagrebu na uglu Ilice i Gundulićeve ulice navečer 20. siečnja 1877. Te večeri priredio je Hrvatski Sokol ples u Glasbenom zavodu. Sokolski odbornik i profesor na realki Ivan Stožir priredio je za tu zgodu električnu svjetiljku, koja je pokazivala put u Glasbeni zavod.

God. 1883. Građanska Streljana uvodi električno svietlo. Struja se dobivala tako, što je dinamo stroj tjerao lokomobil od 8 konjskih sila.

Razsvjeta se vršila pomoću 4 kružnih svjetiljaka i 20 žarulja. Prva razsvjeta Streljane bila je dne 6. siečnja 1883.

God. 1886. uvodi električnu razsvjetu Paromlin. Prvi put je razsvietljen 16. listopada 1886.

»Obzor« od 10. prosinca 1887. javlja, da se u Zagrebu ustraja družtvo za električnu razsvjetu, ali samo za privatne kuće. Javna razsvjeta nastupila bi, kada mine ugovor između Plinarskog družtva i grada Zagreba.



*Eugen F. Bothe nekad poznati zagrebački trgovac*

Godine 1891. priređena je Gospodarska izložba. Tom zgodom bio je izložbeni prostor električno razsvietljen, a isto tako i oni paviljoni, koji su bili navečer otvoreni. Dva lokomobila, svaki u jakosti od 20 konjskih sila, postavljena su u daščari pokraj starog vatrogasnog spremišta. Električne naprave uredila je tvornica Siemens i Halske u Beču. Na cielom izložbenom prostoru gorjelo je 30 velikih kružnih svjetiljaka i 60 žarulja po paviljonima. Svake večeri je bazen kod vodoskoka bio naročito razsvietljen žaruljama raznih boja, na koje je štrcala voda. To je tada bila velika novost, da u vodi gori svietlo.

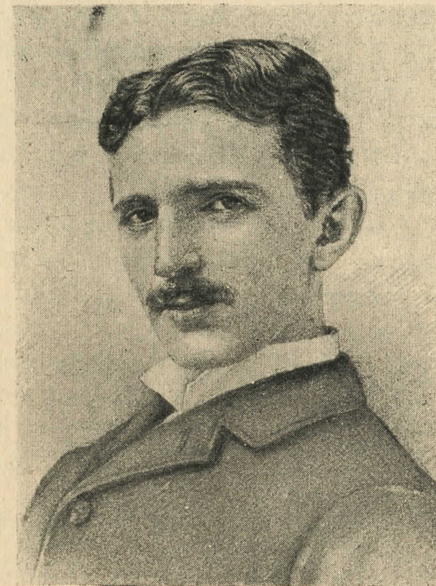
Istodobno s Gospodarskom izložbom uveo je električno svietlo nekad poznati zagrebački trgovac Daniel Herman u svom dućanu u Ilici br. 22.

U skupštini gradskog zastupstva 10. travnja 1888. pročitana je ponuda F. Fischera iz Beča, koji je voljan u Zagrebu uvesti električnu razsvjetu. Istodobno stavlja ponudu zagrebački trgovac Eugen F. Bothe. Njegova ponuda je povoljnija od Fischerove. U skupštini gradskog zastupstva 2.



ožujka 1891. zaključeno je, da se s Botheom sklopi ugovor za uvedenje električne razsvjete.

Poduzetnik zagrebačke Uzpinjače Klein iz Osieka, razsvietlio je prostorije Uzpinjače električnom razsvjetom. Struju je proizvodio u strojarnici Uzpinjače. »Obzor« od 20. travnja 1889. priobćuje, da Klein nudi struju kazalištu, a ujedno je voljan razsvietliti i Strosmajerovo šetalište. Međutim Kleinova ponuda nije prihvaćena.



*Nikola Tesla u doba, kada je bio u Zagrebu*

»Narodne Novine« od 30. travnja 1891. donose Botheov oglas, u kojem pozivlje Zagrebčane, da mu se jave oni, koji žele u svoje kuće uvesti električnu razsvietu. Bothe kaže, da bez jamstva dovoljnog potroška struje ne može graditi električnu centralu.

U skupštini gradskog zastupstva 4. siečnja 1892. pročitana je izjava Botheova, da će početi graditi centralu, kada mu bude osiguran potrošak od 60.000 Watta. Međutim Bothe nije imao uspjeha s električnom centralom, jer moli gradsko zastupstvo, da mu dozvoli prienos koncesije na Međunarodno električno družtvo u Beču. U skupštini gradskog zastupstva 1. veljače 1892. zaključeno je, da gradsko poglavarstvo iznese priedlog o uređenju vlastite električne centrale.

Pitanje gradske električne centrale dalje se razpravlja u skupštini gradskog zastupstva 11. veljače 1892. Tom zgodom je ustanovljeno, da je Botheu osiguran potrošak struje od 60.000 Watta. Međutim on ipak ne

gradi centralu. Uslied neodržanog ugovora isti se razriešava. Gradsko poglavarstvo dat će izraditi osnovu, po kojoj bi sam grad izgradio električnu centralu.

U mjesecu svibnju 1892. bio je u Zagrebu naš zemljak Nikola Tesla, već tada poznat kao stručnjak svjetskog glasa u pitanju elektriciteta. Tom zgodom zamolio je načelnik dr. Amruš Teslu za uputu, kako bi se Zagreb mogao elektrificirati. Tesla se pozivu dra Amruša rado odazvao, pa je dne 24. svibnja 1892. održao stručno predavanje, kod kojeg su bili prisutni načelnik dr. Amruš, podnačelnik Stanković, gradski senatori Hudovski i Mallin, gradski mjernik Lenuci i nekoji gradski zastupnici. »Narodne Novine« od 25. svibnja 1892. donose tečaj Teslinog predavanja. Među ostalim kažu, da je Tesla oko 35 godina star, visok i otmjen gospodin, te u razgovoru vrlo ljubezan. Mi ćemo iz održanog predavanja donieti samo najvažnije odlomke.

Tesla za Zagreb preporuča takozvanu izmjeničnu struju (»Wechselstrom«). Ova struja može se mnogo dalje voditi, nego istosmjerna. Za New-York vodi se struja iz Niagarinih slapova, a u daljini od 450 km. Istosmjerna struja iz te daljine ne bi se mogla voditi.

Dr. Amruš stavlja upit, da li bi se mogla upotriebiti rieka Mrežnica između Karlovca i Generalskog stola, za gradnju pogona centrale za 3.000 žarulja, koje Zagreb treba. Tesla je mišljenja, da se na Mrežnici željena električna struja ne bi mogla postići, jer je pad ove rieke preslab. Za 3.000 žarulja treba 400 konjskih sila, dok Mrežnica može dati najviše 200. U svom daljnjem razlaganju Tesla predlaže upotrebu Plitvičkih jezera. To bi stajalo mnogo novaca, moralo bi se uništiti nekoliko vodopada. Slapovi Korane kod Kaluđerovca dali bi 3.500 konjskih sila, a time bi Zagreb dobio 25.000 žarulja. Tesla preporuča vodove podzemno namjestiti. Troškovi oko uvođenja električne razsvjete iznosili bi najviše 300.000 forinti. Što se tiče tramvajskog pogona Tesla preporuča akumulatorsku struju, što se u Americi upotrebljava.

Nakon predavanja dr. Amruš se Tesli najsrdačnije zahvaljuje na danim uputama. Tesla je nadalje pripravan svojim znanjem Zagrebu pomoći, bez ikakve nagrade. Tesla je iz Zagreba odputovao u Varaždin.

Nakon odstupa načelnika dra Amruša, u zagrebačkom gradskom zastupstvu prestaje svako zanimanje za gradnju električne centrale. Po njegovu povratku na načelničku stolicu god., 1904. opet počnu predradnje oko elektrifikacije Zagreba. U skupštini Gradskog zastupstva 4. ožujka 1905., odobreni su troškovi, koji su prouzročeni predradnjama za elektrifikaciju grada Zagreba. Zatim je odobrena osnova uređenja električne centrale grada Zagreba na rieci Kupi kod Ozlja. Gradsko poglavarstvo ovlašteno je osnovu predložiti Zemalj. vladi na odobrenje radi provedbe vodopravnog postupka. (Grad. arhiv br. 41.556—1905.).



U skupštini 6. kolovoza 1906. izvješćuje Gradsko poglavarstvo, da je Županija zagrebačka uzkratila dozvolu gradnje električne centrale na Kupi kod Ozlja. Zastupstvo ovo rješenje Županije zagrebačke uzima na znanje i zaključuje, da se protiv toga rješenja ne će žaliti na Zemaljsku vladu. Zastupstvo nadalje zaključuje gradnju munjare još tečajem godine 1906., parnom snagom. Troškovi gradnje predviđeni su na 1,200.000 Kruna. Vodovod se ima također urediti na električni pogon. (Grad. arhiv br. 33.701-1906.).

U »Viestima Hrvatskog družtva inžinira i arhitekta« u Zagrebu br. 5. 1906., opisuje Julije Stanisavljević pogonsku snagu buduće zagrebačke električne centrale. Gradnja će stajati 1,140.000 Kruna. Potreba struje za cieli Zagreb predviđena je na 2,330.000 Kw. Ova predvieđna količina struje imala bi se utrošiti ovako:

| | |
|---|---|
| Za gradski vodovod, koji će imati električni pogon dnevni potrošak vode u količini od 140.000 Hl. | 1,460.000 KV |
| Budući električni tramvaj | 500.000 « |
| Privatna razsvjeta za 15.000 žarulja kroz 350 sati | 105.000 « |
| Mali motori 200 HP kroz 40 sati | 90.000 « |
| Javna razsvjeta 18 Kw kroz 1.800 sati | 32.000 « |
| Vlastiti potrošak i gubitak | 142.000 « |

Javna razsvjeta bila je predviđena s 32 kružne svjetiljke i to: na trgu Franje Josipa, (danas trg Kralja Tomislava), Akademičkom (danas Strossmajerov) trgu, Zrinjskom trgu, svagdje samo na zapadnoj strani. Zatim ulice Marije Valerije (danas Javorova), Jelačićev trg i Ilica do Frankopanske ulice.

Prihod centrale predviđen je godišnje s 287.000 Kruna. Razhod s kamatima uložene glavnice 247.000 Kruna.

U skupštini gradskog zastupstva 8. listopada 1906. zaključeno je, da se električna centrala gradi na parni pogon i to po osnovi stručnjaka Rossa. Uredba povjerena je »Pražkoj tvornici strojeva d. d.«. Uređenje centrale i vodovodne mreže povjerava se »Ganzovom električnom družtvu« u Budimpešti.

Zastupnik Žiga Stern predlaže, neka se prouči, ne bi li bilo bolje izgraditi centralu na vodenu snagu. U tom smjeru stavljene su ponude. Sternov priedlog nije prihvaćen.

Nakon što je Zagreb dobio električnu centralu na parni pogon, nastavile su se predradnje za gradnju centrale na vodeni pogon. U tu svrhu Gradsko zastupstvo u skupštini 6. srpnja 1908. čl. 144 zaključuje zatražiti koncesiju za izgradnju centrale na Plitvičkim jezerima. Za potrebne predradnje dozvoljena je navjera od 30.000 Kruna. Do gradnje centrale na Plitvičkim jezerima nije došlo, zato gradsko zastupstvo u skupštini 22.

svibnja 1909. čl. 180., zaključuje navjeru od 30.000 Kruna upotriebiti obćenito za svaku predradnju oko izgradnje bilo koje vodene snage gradske električne centrale.

Međutim se ta koristna namjera tadanjeg gradskog zastupstva nije izpunila. Grad Zagreb sve do danas nije dobio samostalnu električnu centralu na vodeni pogon.

U mjesecu travnju 1907. započelo je polaganje vodova od centrale prema gradu. Prva razsvjeta grada Zagreba imala se obaviti dne 4. studenoga 1907., ali je u zadnji čas odgođena radi pogrješke u dovodu. Nakon popravka dovoda zapaljene su 5. studenoga na večer kružne svjetiljke u Ilici od Frankopanske ulice, na Jelačićevom trgu, te u ulici Marije Valerije, zapadnom stranom Zrinjskog trga sve do kolodvora. Tisuće Zagrebčana znatiželjno je gledalo kako je Zagreb električki sjajio. Pisac ovih redaka bio je slučajno prisutan na Jelačićevom trgu, gdje je stajao načelnik dr. Amruš s nekojim gradskim zastupnicima i činovnicima. Kada su se zapalile prve kružne svjetiljke, dr. Amruš se je upravo pobožno odkrio i sklopio ruke prema nebu, zahvalivši se Svevišnjem, što je doživio, da je Zagreb električki razsvietljen.

Zanimljivo je pisanje tadanjih zagrebačkih novina o prvom električnom razsvjetlenju.

»Narodne Novine« od 6. studenoga 1907. zapažaju, da je kod prvog razsvjetlenja bilo razlike. U Marije Valerije ulici, (danas Javorova), te na Zrinjskom trgu i u Ilici bilo je svietlo ljubičasto. Na Jelačićevom trgu i u Ilici bilo je crvenkasto. Ova razlika u boji dolazi odatle, što u ugljenu, koji daje crvenkasto svietlo ima natrija, dok je onaj s ljubičastim svietlom čist. Ljubičasto svietlo je ljepše, ma da je slabije.

»Hrvatska«, glasilo stranke prava, od 6. studenoga 1907. prikazuje, kako su u 6 sati na večer bile ulice, gdje je električno svietlo gorjelo, pune obćinstva. Sve je bilo oduševljeno. Čuli su se glasovi »Bravo Amruš!« »Hrvatska« primjećuje, da je Zagreb sad dobio lice modernog grada. Viest se svršava: »I sad vjerujemo, da za dobru stvar treba vremena, pa će polako i lice našeg Amruša zasjati u starom svietlu«.

»Obzor« od 6. studenoga 1907. piše da je Zagreb nakon tolikog izčekivanja sinoć ipak zasjao u električnom svietlu. Na veliko veliko začuđenje obćinstva oko 6 sati zasjale su velike žarulje. »Obzor« opaža nekoje manjkavosti. Tako pred državnim kolodvorom nema nijedne svjetiljke. Prva svjetiljka nalazi se pred Starčevićevim domom u smjeru spram grada. Na ulazu u Ilicu s Jelačićevog trga trebale bi dvie svjetiljke. Ilički (Pejačevićev) trg treba jednu svjetiljku. Još nekoje ulice valjalo bi električno razsvietliti.



Na ova »Obzorova« opažanja opravdava se Gradska električna centrala dne 8. siečnja 1907. Prostor pred državnim kolodvorom državno je vlastničtvo, zato ga grad nije mogao razsvietliti. Željeznica je pozvana da taj prostor električki razsvietli.

»Pokret« od 6. studenoga 1907. pod naslovom »Teda negda«, piše da su nas već tri i pol mjeseca za nos »vlekli« s obećanjima. Razsvjeta očekivala se već dne 1. studenoga. Konačno se to čudo sinoć dogodilo. Sad još preostaje pitanje električnog tramvaja. Ljubljana i Sarajevo imadu električni tramvaj, a mi o tom pitanju moramo »zrelo« promisliti i onda — pogriešiti.



*Jelačićev trg iz god. 1904. Na sjevernoj strani u gradnji je kuća dra Eugena Radoa danas br 5 Na iztočnoj strani nema kuće nazvane »Dom Elsa-Fluida«, koju je sagradio ljekarnik Eugen Feller god. 1905. na uglu Jelačićevog trga i Jurišićeve ulice. Svjetlopis Marka Antoninia.*

»Agramer Tagblatt« od 6. studenoga 1907. piše da smo se od jučer opet približili da budemo velegrad. U onim ulicama gdje je svietlo ljubičasto, prevladale su plinske svietiljke. Preporuča se crvenkasto-bielo svietlo, jer je ono jače.

U »Hrvatskom Pravu« prikazuje Zyr Xapula prvo električno razsvietlenje na svoj poznati šaljiv način. Na 5. studenoga 1907., (dan prije prve razsviete), izlazi članak pod naslovom »Elektrika — na vrbi svirala«. Xapula misli da će zagrebačka elektrika vjerojatno biti gotova Gospodnje

godine 2.000. Do sada se je električna centrala šalila s obćinstvom. Odgađa se iz dana u dan. Dr. Amruš se hvalio kako će Zagreb zasjajit na 4. studenoga, ali opet — ništa. Valja popravljat vječne pogrješke. »Zdrava kvočka, koja ga doč'ka!« Želimo dru Amrušu dobro zdravlje i dug život, a to je glavno kod čekanja. Novinstvo će morati otvoriti posebnu rubriku! »Električne viesti«.

Na 6. studenoga 1907. Zyr Xapula nastavlja u »Hrvatskom Pravu« pod naslovom »Elektrika zasvirala«. Piše da je ona kvočka, (koja je doč'kala), tako silno kokodakala da je zbunila sve zagrebačke kokoši, a probudila se i uspavana elektrika. Konačno se jučer dogodilo čudo i elektrika je zasjala. Xapula popraćuje taj događaj s nekojim šaljivim doskočicama.

»Agramer Zeitung« od 6. studenoga 1907. ustanovljuje, da je prva razsvjeta vrlo dobro prošla. Stvoritelju toga (načelniku dru Amrušu) mora se čestitati. Dojam kod obćinstva bio je vanredan. Pokus s razsvjetom bio je jučer u 3 sata poslije podne.

»Narodne Novine« od 20. srpnja 1908. javljaju da je 18. srpnja Markov trg prvi puta razsvietljen s dvie kružne električne svjetiljke.

Opisali smo kratku prošlost elektrifikacije grada Zagreba. Gotovo 20 godina zavlačilo se to pitanje. Oni koji su to suvremeno pratili, dobro znaju, kolike je zasluge imao načelnik dr. Amruš, da je Zagreb konačno dobio toliko željenu i potrebnu električnu razsvjetu.

Godine 1906. radilo se na tom, da se u Zagrebu podigne kemička tvornica pod imenom » D a n i c a «. U skupštini gradskog zastupstva 11. lipnja 1906. Samoupravni odbor predlaže, da se toj tvornici bezplatno ustupi zemljište, uz uvjet gradnje tvornice još tečajem godine 1906.

Prigodom razprave o bezplatnom ustupu zemljišta, zapažene su u zastupstvu dvie struje. Jedna, naročito pravaška, toplo se zauzima za ustup tvorničkog zemljišta, dok su neki zastupnici većine, pod vodstvom zastupnika Bulvana, bili protiv toga, da se bezplatno dade zemljište. Konačno je većinom glasova prihvaćen priedlog Samoupravnog odbora, po kojem će tvornica »Danica« bezplatno dobiti zemljište u površini od 72.000 četvornih metara. Zemljište nalazilo se u blizini već postojeće tvornice papira.

Isto tako se zagrebačko novinstvo podielilo u pristaše »Danice«, kao i u njene protivnike.

»Hrvatsko Pravo« od 13. lipnja 1906. donosi obširan izvještaj o skupštini gradskog zastupstva od 11. lipnja. Zastupnik Stjepan Timet (pravaš) iztiče, kako treba podupirati veleobrt, kako to čini Austrija i Ugarska. Osuđuje postupak načelnika dra Amruša, koji ne misli na budućnost Zagreba. Obara se na »rezolucionaše« ili »pokretaše«, koji hoće ugušiti svaki razvitak Zagreba. Timet oštro kritizira izvještaj gradskih činovnika, gradskog tajnika Nikole Kralja i gradskog inženjera Milana Krekovića, koje je



gradska obćina izaslala u nekoje ugarske gradove, da vide, kako tamošnje gradove podupire država u pogledu razvitka veleobrta. Timet misli, da je nepovoljan izvještaj Kralja i Krekovića trebao osujetiti poduzeće »Danicu«.

Zastupnik profesor Šandor kao stručnjak preporuča podporu tvornici »Danici«, koja će godišnje izrađivati 800 vagona 50% sumporne kiseline, 200 vagona umjetnog gnojiva i 500 vagona koncentrirane sumporne kiseline.

»Pokret«, glasilo Naprednjaka, (pristaša hrvatsko-srbske koalicije), napada »Danicu«. To je poduzeće mađarskog podrietla. Ime »Danica« uzeto je za obsjeniti prostotu. Ovo mađarsko poduzeće kani kupiti tvornicu rudnih ulja »Danicu« u Bos. Brodu. Glavni pokretači zagrebačkog poduzeća bili bi peštanski kapitalisti. Nadalje »Pokret« misli da će se izradbom sumporne kiseline škoditi zdravlju pučanstva, koje će stanovati oko tvornice. Dva kilometra naokolo tvornice izparujući plinovi uništavaju svako bilinstvo i zdravlje ljudi. »Pokret« pita načelnika dra Amruša: »Zar je to sanatorij, kojem nam obećaje gospodin načelnik i — liečnik — dr. Amruš?« »Pokret« napada i zastupnika te banskog savjetnika dra Ivu Mallina, koji se za »Danicu« zauzimlje. A zašto? Jer ima oko ove buduće tvornice zemljište. Dr. Mallin je u ostalom pravaški podbanski kandidat. »Pokret« tvrdi, da je u Mallinovom vladinom odsjeku skovan priedlog za bezplatni ustup zemljišta »Danici«.

»Hrvatsko Pravo« od 15. lipnja 1906. priobćuje, da su gradski činovnici Nikola Kralj i ing. Milan Kreković zatražili od gradskog poglavarstva protiv sebe disciplinsku iztragu, radi napadaja zastupnika Timeta u skupštini Gradskog zastupstva dne 11. lipnja. Timet je posumnjao u njihovu objektivnost i izpravnost.

Konačno se pitanje kemičke tvornice »Danice« riešilo tako, da je ona svoju tvornicu izgradila ne u Zagrebu, već u Koprivnici. O tom je gradsko zastupstvo obaviešteno u skupštini 4. veljače 1907.

*

Početkom mjeseca rujna 1906. priređene su u Zagrebu velike narodne svečanosti. Priređen je p r v i H r v a t s k i S o k o l s k i S l e t, te Z e m a l j s k a g o s p o d a r s k a i z l o ž b a. Bili su to nezaboravni dani hrvatske kulture i narodnog slavlja. Ove narodne svečanosti prikazat ćemo prema izvještajima tadanjih zagrebačkih novina i »Spomen spisa prvog Hrvatskog Svesokolskog Sleta«, kojeg je uredio dr. Franjo Bučar.

Dne 1. rujna 1906. započele su velike sokolske svečanosti. Istog dana dohrlili su u Zagreb Sokoli sa sviju strana domovine Hrvatske. Došli su i ostali slavenski sokoli, naročito Bugari, Česi, Poljaci i Slovenci. Došao je pražki gradski načelnik dr. Karel Groš s predstavništvom grada Praga, a isto tako ljubljanski načelnik Ivan Hribar s predstavništvom Ljubljane.

Na kolodvoru dočekao je predstavničtva Praga i Ljubljane zagrebački načelnik dr. Milan Amruš s gradskim zastupstvom. Tom zgodom dr. Amruš u pozdravnom govoru osobito iztiče, kako su Česi s pražkim načelnikom prošle godine (1905. u travnju), znali iskreno podieliti tugu Hrvatskog Naroda, nad izgubljenim velikim sinom Hrvatske, J. Jurjem Strossmayerom. Danas eto diele našu slavu i radost, velebne dane Hrvatskog Sokolstva. Dr. Amruš završuje s uzklikom: »Bog blagoslovi češku zemlju i češki narod!« Sličnim riečima pozdravlja dr. Amruš nadošle Slovence po Bogu i krvi našu braću i kliče: »Da živi bratska Ljubljana i Slovenci!«



*Dr. Stjepan pl. Miletić, starješina Saveza hrvatskih sokolskih družtava*

U ime Hrvatskog Sokolstva pozdravio je Čehe i Slovence savezni podstarješina Cezar Akačić, koji zastupa radi bolesti odsutnog starješinu Saveza Hrvatskih Sokolskih družtava dra Stjepana pl. Miletića.

Pražki načelnik dr. Karel Groš zahvaljuje se na srdačnom dočeku i iskrenim riečima načelnika dra Amruša. Svoj govor završuje poklikom: »Da živi cieli Hrvatski Narod, grad Zagreb i njegov načelnik dr. Amruš!«

U ime Slovenaca zahvalio se ljubljanski načelnik Ivan Hribar.

Dne 2. rujna 1906. prije podne poredali se Hrvatski Sokoli i ostali učestnici u nepreglednu povorku, koju predvodi sokolska konjanička četa. Povorka, u kojoj je bilo preko 3000 učestnika, obišla je glavnije zagrebačke ulice. Cieli Zagreb izašao je na ulice i tu burno pozdravljao Sokole, koji su isto tako oduševljeno odzdravljali.

Pred Umjetničkim paviljonom povorka se zaustavlja i poreda. U ime grada Zagreba pozdravlja Sokole načelnik dr. Amruš. U svom oduševljenom govoru medu ostalim kaže: »Hrvatski Sokol savio si je gniezdo u bielom Griču gradu i vazda se držao uzvišene sokolske lozinke: U desnici snaga, u misli domovina, u srdcu odvažnost!« Pozdrav završuje: »S ponosom pozdravljam milu braću i goste u ime građanstva zagrebačkoga, te kličem: Dobro nam došli! Zdravo mila braćo!«



Iza pozdrava dra Amruša ogromno množtvo odpjeva hrvatsku himnu.

U ime Hrvatskog Sokolstva zahvaljuje načelniku dru Amrušu savezni podstarješina dr. Lazar Car. Iza toga Sokoli pjevaju Sokolsku himnu.



*Pozdrav načelnika dra Amruša Sokolstvu pred Umjetničkim paviljonom. U sredini na stubištu stoji načelnik dr. Amruš, urešen načelničkim lancem*

Istog dana bio je svečani objed u sokolskoj dvorani. Prisustvovalo je 200 osoba. Domobranska glasba svirala je hrvatske davorije pod ravnanjem kapelnika Muhvića. Prvu nazdravicu održao je savezni podstarješina Akačić. U ime grada Zagreba pozdravlja Sokole dr. Amruš, koji svoju zdravicu završuje: »Sokolstvo je narodna snaga. Da živi i cvate Hrvatsko i Slavensko Sokolstvo!« Pražki načelnik dr. Groš i ljubljanski načelnik Hribar nazdravljaju Hrvatskim Sokolima.

Tom zgodom predani su darovi Hrvatskom Sokolstvu. Česi daruju plaketu, koja predstavlja »Sokolstvo«. Slovenci daruju srebrni lovor vienac. Na tim darovima zahvaljuje se starješina zagrebačkog Hrvatskog Sokola dr. Juraj Vrbanić. Pročitan je brzojavni pozdrav starješine Hrvatskog Sokolskog Saveza dra Stjepana pl. Miletića, koji radi bolesti ne može kod

svečanosti sudjelovati. Dru Miletiću odaslan je sa svečanog objeda brzojavni pozdrav.

Za vrieme sleta bili su načelnici Praga i Ljubljane gosti načelnika dra Amruša u njegovu domu. Dne 2. rujna priredio je načelnik u svojoj kući na tadanjem Akademičkom trgu, svečani objed, gdje su bili prisutni predstavnici Čeha i Slovenaca, te nekoji hrvatski sokolski prvaci. Dr. Amruš nazdravio je prisutne, a pojedini gosti su odzdravljali. Tu ćemo primjetiti, da u ono vrieme zagrebački gradski načelnik nije imao posebni reprezentativni Dom, kao danas na Katarinskom trgu; uslied toga morao je svoje goste, kao načelnik, primati u svom stanu, ili u kojoj restauraciji.



*Zagrebačko zastupstvo s pražkim i ljubljanskim izaslanstvom*

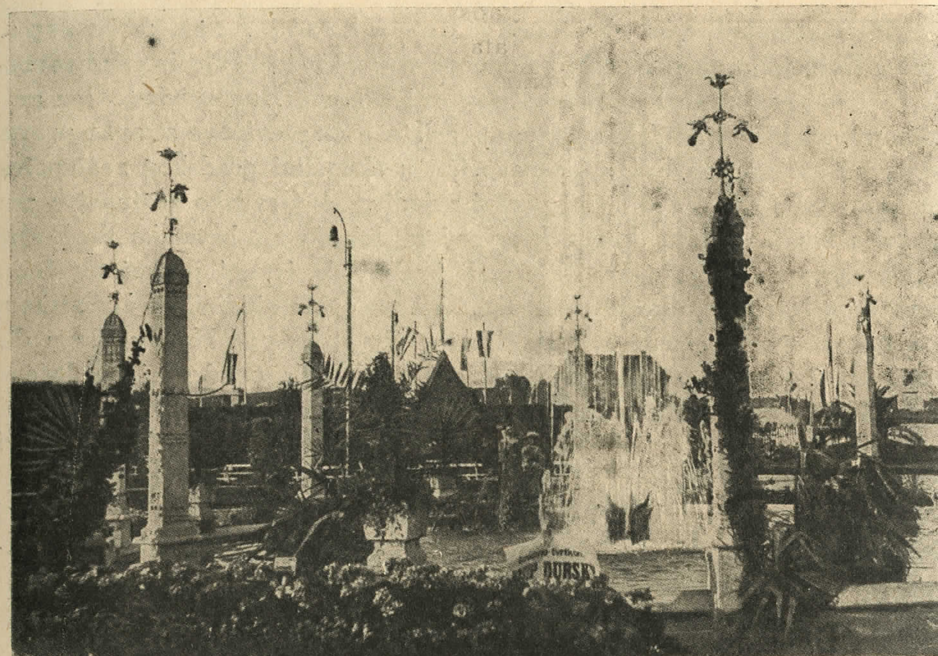
Dne 4. rujna dao je načelnik dr. Amruš u čast sokolskih gostiju lunch u svratištu »K caru austrijanskom« u Ilici br. 4. I tu su izrečene oduševljene zdravice. Dr. Amruš nazdravlja odsutnom starješini dru Stjepanu pl. Miletiću, kojemu želi što skoriji oporavak. Govorili su dr. Groš i Hribar. Odsutnog hrvatskog bana Teodora grofa Pejačevića zastupao je banski savjetnik dr. Ivo pl. Mallin. On izručuje banov pozdrav. U ime Čeha govorio je dr. Ivan Podlipny. Govorili su i nekoji prisutni gradski zastupnici.

Iz ovog kratkog prikaza o prvom Hrvatskom Sokolskom Sletu vidimo, da je grad Zagreb te svečanosti živo pratio i po svom načelniku dru Milanu Amrušu bio svagdje dostojno zastupan.

Uz prikazane sokolske svečanosti, priređena je istodobno u Zagrebu, na tadanjem Sajmištu, Z e m a l j s k a g o s p o d a r s k a i z l o ž b a. Površina izložbenog prostora iznosila je 45.000 čet. hv.



Dne 1. rujna 1906. izložbu je svečano otvorio hrvatski ban Teodor grof Pejačević. Glavna zasluga oko uređenja Gospodarske izložbe ide banskog savjetnika dra Ivu pl. Mallina, koji je uz pripomoć svojih suradnika dra Otte Frangeša i Ivana Hržića, proveo uređenje izložbe, te je za vrieme njenog trajanja (od 1.—30. rujna), u glavnom rukovodio. U večer izložba je bila električki razsvietljena. Električne uređaje postavila je tvrdka Ganz iz Budimpešte.



*Pogled na Zemaljsku gospodarsku izložbu. U sredini izložbenog prostora nalazi se vodoskok*

Dne 3. rujna posjetili su Gospodarsku izložbu pražki načelnik dr. Groš i ljubljanski načelnik Hribar. Vodičem im je bio načelnik dr. Amruš.

Gospodarska izložba prikazala je sve struke našeg narodnog gospodarstva. Osobito je prikazano pčelarstvo, ribarstvo, marvogojstvo, konjarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, poljski proizvodi i t. d. Na izložbi se izticao paviljon zemaljske vlade, te paviljon ribarstva, kojeg je stručno uredio vladin inženjer Josip Ivančić.

Izložbeni odbor pobrinuo se za okrjepu posjetitelja. U tu svrhu uređene su gostionice, kavane, slastičarne i prodavaonice suhomesnate robe. Nije manjkalo ni zabave. Za cielo vrieme trajanja izložbe dnevno je bio novi zabavni razpored, a priređivana su i predavanja. Izložbu je posjetilo preko 250.000 osoba, što je svakako liep broj za tadanje prilike.

Zanimljivo je, da su mjerodavni krugovi već tada razpravljali o tom, kako bi se priredila sliedeća izložba godine 1925. u proslavu 1000-godišnjice Hrvatskog Kraljevstva. Nastali prvi svjetski rat i promjena državne tvorbe, onemogućile su tu liepu nakanu. Da je ostala stara državna tvorba, priređena izložba bila bi vrhunac u pogledu prikaza napredka narodnog gospodarstva i veleobrta u Hrvatskoj.

*

U mjesecu kolovozu 1906. imao je car i kralj Franjo Josip I. doći u Dalmaciju na pomorske i kopnene vojne vježbe. Bilo je predviđeno, da će tom zgodom iz Dubrovnika posjetiti Bosnu i Hercegovinu. Ovu prigodu upotriebili su gradski zastupnici, pristaše Starčevićeve stranke prava, te su po zastupniku Pavlu Gašparoviću u skupštini gradskog zastupstva 29. kolovoza 1906. stavili ovaj prešni priedlog: 1. Gradsko zastupstvo pozdravlja kralja Franju Josipa I. prigodom dolazka na hrvatsko tlo Bosne i Hercegovine. Zatim neka se zamoli kralja, da izpuni posvećenu želju Hrvatskog Naroda, kako bi se Bosna i Hercegovina sjedinile s Hrvatskom i tako uzpostavila starodrevna kraljevina Hrvatska pod Habsburžkom dinastijom. 2. Poziva se načelnik grada Zagreba, da pozdrav i predočene želje Hrvatskog Naroda brzojavno podastre kralju onog dana, kada stupi u Trebinju na tlo Bosne i Hercegovine. 3. Pozivaju se i ostala gradska i občinska zastupstva, da stvore isto takav zaključak i kralju podastru.

Gradski načelnik dr. Amruš odgovara na podneseni prešni priedlog te kaže, da se ne može doći s nečim, što ne postoji, jer u zakonu o kraljevskoj zavjernici ne spominju se Bosna i Hercegovina, već samo Dalmacija.

Zastupstvo je primilo Gašparovićev prešni priedlog, no koji nije izvršen, jer ga Zemaljska vlada nije odobrila.

»Obzor« od 1. rujna 1906. donosi kratke izvadke mađarskih novina, koje osuđuju zaključak zagrebačkog gradskog zastupstva. Mađarski listovi traže, da se Bosna i Hercegovina pripoje Ugarskoj. Hrvatska ima pravo samo na Dalmaciju. »Az Ujsag« list Tiszine stranke predbacuje Hrvatima, kako hoće stvoriti veliku Hrvatsku, a podrovati Ugarsku državu.

Međutim kralj Franjo Josip radi prehlade, koju bi na putu mogao dobiti, nije prisustvovao vježbama u Dalmaciji. Zastupao ga je priestolonasljednik Franjo Ferdinand, koji u Bosnu i Hercegovinu uobće nije došao.

U skupštini gradskog zastupstva 29. kolovoza 1906. načelnik dr. Amruš priobćuje gradskom zastupstvu, da gradski viećnik i hrvatski književnik Gjuro Deželić te godine slavi 50 godina svoga književnog rada. Načelnik je pozvao gradske činovnike, da čestitaju svečaru. Moli gradsko zastupstvo, da se toj čestitci pridruži. Za trajni spomen neka se ta proslava zabilježi u zapisnik današnje skupštine.



Gradsko zastupstvo ovaj priedlog jednodušno prima, a isto tako i priedlog zastupnika Hrustića, da se Gjuro Deželić izabere počastnim građaninom.

Na 21. veljače 1907. umre zaslužni javni radnik gradski zastupnik i banski savjetnik Ivo pl. Mallin od Sv. Ksavera. U skupštini gradskog zastupstva 1. ožujka gradski načelnik dr. Amruš spominje Mallinovu smrt, te iztiče njegove zasluge, osobito na gospodarskom polju. U ime grada Zagreba položio je vienac na odar pokojnikov.



*Dr. Milan Amruš s načelničkim lancem*

Nakon što je u Ilici sagrađena topnička vojarna, postala je velika jašionica u današnjoj Martićevoj ulici slobodna. Gradsko zastupstvo odlučilo je izpuniti davnu želju Zagrebčana, da podigne toliko potrebnu tržnicu. U skupštini gradskog zastupstva 8. travnja 1907. zaključeno je, da se nadkrita jašionica preuredi u tržnicu. U jašionici podigle bi se galerije, a u podzemlju načinile bi se hladionice. Za ove preinake predviđena je svota od 500.000 Kuna. (Grad. arhiv br. 51.321-1906.).

Međutim kasnije se od toga odustalo. Jašionica još je neko vrieme iznajmljivana Zbornom zapovjedničtvu, a kada se oko nje podigao »Zagrebački Zbor«, jašionica uređena je za izložbene svrhe. Podignuta je galerija, a izpod limenog krova načinjen je ravan strop.

Kada se je »Zbor« preselio na Savsku cestu, bivša jašionica bude porušena, a njeno mjesto upotrebljeno je za gradilište liepih palača.

Vrlo zaslužni i obće poznati hrvatski skladatelj i dugogodišnji ravnatelj hrvatske opere Ivan pl. Zajc slavio je godine 1907. 50 godišnjicu umjetničkog rada i 1000. opus (djelo). Ovoj proslavi odličnog svečara pridružilo se uz mnoge štovatelje i zagrebačko gradsko zastupstvo. Zajc je od 1880. počastni zagrebački građanin. U skupštini gradskog zastupstva 8. svibnja 1907. načelnik dr. Amruš izvješćuje, da je svečaru Ivanu pl. Zajcu upravio pismenu čestitku. Gradsko zastupstvo prima na znanje načelnikov izvještaj, uz poklike svečaru.

U gradu Zagrebu osjećala se potreba knjižnice za šire gradske slojeve. Ovu potrebu naročito je zapazila naša vriedna i rodoljubna družba »Braće Hrvatskog Zmaja«. Družba stavlja gradskom zastupstvu ponudu, da će urediti gradsku pučku knjižnicu i gradski muzej, te ove ustanove voditi bezplatno od 1. siečnja 1909.

Ponudu »Braće Hrvatskog Zmaja« razpravilo je gradsko zastupstvo u skupštini 8. svibnja 1907. i dozvolilo svotu od 10.000 Kr., za uređenje potrebnih prostorija u Kamenitim vratima. U prvom katu uređene su prostorije za budući gradski muzej, a u drugom katu za pučku knjižnicu i čitaonicu.

Godine 1928. uređen je gradski muzej u prizemnim prostorijama Umjetničkog paviljona. Prije nekoliko godina uređena je u Novinarskom Domu moderna gradska knjižnica, koju Zagrebčani vrlo rado posjećuju.

Početkom mjeseca srpnja 1907. priređen je u Pragu Peti Svesokolski Slet. Na tu veliku proslavu Češkog Naroda pozvan je grad Zagreb. Kao što se predstavničtvo grada Praga rado odazvalo pozivu na prvi Hrvatski Sokolski Slet u Zagreb, tako i zagrebačko gradsko zastupstvo u skupštini 10. lipnja 1907., jednoglasno zaključuje sudjelovanje na sokolskim svečanostima u Pragu. Izabrano je izaslanstvo: načelnik dr. Amruš, podnačelnik Dragutin Mondecar, te gradski zastupnici: dr. Albert Crnojević, Franjo Hrustić, dr. Vladimir Katičić, Franjo Pipinić i dr. Gjuro Škarić. U tu svrhu dozvoljen je trošak od 2500 Kr.

Dne 28. lipnja 1907. stiglo je u Prag zagrebačko izaslanstvo, zajedno s ljubljanskim kojeg je predvodio načelnik Ivan Hribar. Oba izaslanstva su na pražkom kolodvoru oduševljeno dočekana. Tu ih pozdravlja načelnik dr. Karel Groš. Na ulazu u grad češki Sokoli izpregnuše konje kočije u kojoj su se vozili dr. Amruš i Hribar, te su ih sami dovezli do njihovih nastanbi.

Poseban vlak dovezao je iz Hrvatske u Prag 800 izletnika, a među ovima 600 Hrvatskih Sokola. Na kolodvoru su ih češki Sokoli oduševljeno dočekali. Na tom dočeku zahvalio se u ime Hrvatskih Sokola dr. Franjo Bučar.



Među mnogobrojnim priredbama bio je svečani objed na Sofijinom otoku na rieci Vltavi, gdje je Hrvate nazdravio praški načelnik dr. Groš. Na toj zdravici zahvalio se načelnik dr. Amruš.

Ovaj kratki opis sokolskih svečanosti u Pragu, crpili smo iz opisa dra Franje Bučara u »Obzoru« od 4. srpnja i sliedećih dana 1907.

U skupštini gradskog zastupstva 5. kolovoza 1907. načelnik dr. Amruš izvješćuje o srdačnom dočeku zagrebačkog izaslanstva na sokolskom sletu u Pragu. Najveća zasluga za izkazanu gostoljubivost i počast ide praškog načelnika dra Groša. Zastupstvo jednoglasno zaključuje, da se dru Grošu kao i zastupstvu grada Praga izrazi srdačna pismena zahvala. (Grad. arhiv br. 25.547 i 291-Prs-1907.).

*

Dne 18. srpnja 1907. umre dugogodišnji zagrebački načelnik, gradski zastupnik i banski savjetnik Adolf pl. Mošinski od Zagrebgrada. U skupštini gradskog zastupstva 5. kolovoza 1907., gradski načelnik dr. Amruš spominje Mošinskijevu smrt, te se liepim riečima sjeća njegovih zasluga za grad Zagreb. U ime grada Zagreba položio je vienac na odar pokojnikov.

Život i rad Adolfa pl. Mošinsky-a, kao i prošlost porodice Mošinsky, opisali smo u »Zagrebu«, u broju za siečanj-ožujak 1943.

Jedan od najstarijih spomenika grada Zagreba, (nakon spomenika bana Jelačića), svakako je onaj Sv. Jurja. Poznato je, da je taj spomenik nabavio nezaboravni i mnogo zaslužni nadbiskup i kardinal Juraj pl. Haulik i dao ga postaviti kod ulaza u Maksimir. Njegov nasljednik nadbiskup i kardinal Mihalović poklonio je Sv. Jurja gradu, koji ga postavi na Akademskom trgu. Već tada je taj spomenik bio dosta oštećen.

Spomenik je veliko umjetničko djelo bečkog kipara umjetnika Fernkorna. Starijim Zagrebčanima, koji se Sv. Jurja sjećaju na Akademičkom trgu, svidio se taj spomenik na tom mjestu, te žale, da je maknut i postavljen na nezgodno sadanje mjesto.

Zub vremena oštetio je spomenik Sv. Jurja, te je prietila opasnost od posvemašnje propasti. Da se taj spomenik Zagrebu sačuva, zaključilo je gradsko zastupstvo u skupštini 10. rujna 1907. spomenik izliti u broncu i onda staviti na koje drugo mjesto. U tu svrhu dozvoljen je trošak od 22.000 Kr. Ujedno je prihvaćena ponuda c. i kr. umjetne ljevaonice u Beču, koja bi posao lievanja obavila za 20.000 kr.

Zastupnik Miroslav Häcker predlaže, neka se spomenik Sv. Jurja pokloni Jugoslavenskoj akademiji, čime bi se pričtedili troškovi lievanja. Ovaj predlog nije prihvaćen.

U skupštini gradskog zastupstva 6. listopada 1908., povišen je trošak lievanja spomenika za 2.000 kruna. Primljen je izvještaj zastupnika dra

Kršnjavija, u kojem obrazlaže, koji su estetski razlozi bili mjerodavni, da se novi odljevak spomenika Sv. Jurja postavi pred zgradu Obrtne škole, gdje danas stoji.

Godine 1907. odlučeno je asfaltirati cieli Jelačićev trg. »Obzor« od 28. rujna 1907. primjećuje da se je asfaltiranjem Jelačićevog trga namet-



*Jelačićev spomenik sa starom ogradom*

nulo pitanje uređenja prostora kod ograde spomenika hrvatskog bana Josipa grofa Jelačića. Do tada je Jelačićev spomenik bio ograđen željeznom ogradom, koja je bila pričvršćena na deset granitnih stupova.

Osvrnut ćemo se na prošlost ove ograde, koja je 1909. odstranjena. Nakon što je Jelačićev spomenik 1866. svečano odkriven, »Odbor za spomenik Jelačića bana« obraća se na tadanje Namjestničko Vieće s mol-



bom, da odobri sredstva za doličnu ogradu oko spomenika. Odbor u molbi navodi troškove ograde koji će iznašati 2271 for. Željeznu ogradu izradila je željezara u Petrovoj gori kraj Topuskog bezplatno do iznosa 400 for. Deset granitnih stupova, na koje će se ograda pričvrstiti, dobaviti će bečki klesar Robert Stresnjak za 900 for. Odprema tih stupova iz Beča u Zagreb stajati će 350 for. Postavljanje ograde stajalo bi 1021 for. Namjestničko Vieće uvažilo je odborovu molbu i doznačilo trošak ograde. Uslied toga odmah se pristupilo njenoj izradbi. (Arhiv Namj. Vieća br. 16.535—1866.).

Namjestničko Vieće obraća se na zagrebačko Gradsko poglavarstvo da bi se o trošku gradske občine oko spomenika postavila četiri plinska kandelabra, što bi svakako poljepšalo sam spomenik. Grad se toj molbi odazivlje, te su plinski kandelabri postavljeni. (Arhiv Namj. Vieća br. 1787—1867.).

Uslied temeljitog uređenja Jelačićevog trga postala je stara ograda Jelačićevog spomenika nemogućom. »Obzor« od 28. rujna 1907. donaša iz građanstva nekoje priedloge, kako da se ta ograda uredi. Stari zagrebački purgeri nebi se htjeli razstati sa starom ogradom, zato predlažu da se ova ostavi. Po mišljenju »starih« ograda postavljena god. 1867., jedina je koja se tom spomeniku dolikuje. Drugi »moderniji« predlažu da se prostor oko spomenika zasadi cviećem, a stara ograda neka se svakako makne. Konačno dolaze treći koji bi htjeli spomenik sasma »modernizirati« i oko spomenika postaviti široko kamenito podnožje, u obliku jedne stube. Priedlog trećih je pobiedio.

Gradsko zastupstvo u skupštini 7. listopada 1907. čl. 230, odobrava iznos od 10.550 kruna, za uređenje podnožja (ograde) Jelačićevog spomenika. Izradba nacrta podnožja povjerava se tadanjem gradskom inžinjeru Edi Schönu. Ujedno je zaključeno da se podnožje izradi iz moslavačkog granita, iz kojeg je izrađeno visoko podnožje na kojem stoji Jelačićev spomenik. Kasnijim stručnjačkim izpitivanjem ustanovljeno je da se moslavački granit nije pokazao trajnim. Uslied toga je naručen granit iz Bacherera u Štajerskoj.

Izradba novog podnožja povjerena je zagrebačkoj klesarskoj tvrdci L. Pierotti nasljednici (Plukavec, Kallina i Kassovitz). Oni su podnožje postavili u mjesecu svibnju 1909.

»Narodne Novine« od 29. travnja 1909. priobćuju da je kod Jelačićevog spomenika odstranjena ograda, koja se sastojala od kamenitih stupova na kojima su bili pričvršćeni težki željezni lanci. Prema toj viesti bila je stara ograda, (postavljena 1867.), već prije odstranjena i zamjenjena s težkim lancima. Međutim se nije moglo ustanoviti je i viest »Narodnih Novina« točna. Nije se sačuvala ni jedna slika Jelačićevog spo-

menika iz vremena oko godine 1909., gdje bi se moglo ustanoviti kako je spomenik tada bio ograđen.

Dne 28. listopada 1907., umro je najstariji gradski senator, hrvatski književnik i zagrebački počastni građanin Đuro Deželić. U skupštini gradskog zastupstva 4. studenoga 1907. načelnik dr. Amruš spominje pokojnikove zasluge. U ime gradske obćine položen je vienac na odar pokojnikov.

*

Početkom godine 1908. dolaze opet težka izkušenja za načelnika dra Amruša. Nakon pada takozvane »Narodne vlade« postaje banom dr. Aleksander pl. Rakodzay. Kako on nije uspio u Hrvatskoj primiriti duhove izazvane radi silom narinute željezničarske pragmatike, odnosno mađarskog jezika na hrvatskim željeznicama, to opet dolazi novi ban u osobi prokušanog unioniste Pavla baruna Raucha, sina tvorca hrvatsko-ugarske nagodbe Levina baruna Raucha.

Rauchovo imenovanje smatra se izazovom za Hrvate, a naročito Zagreb se sprema novog bana dočekati burnije i tako pokazati obćenito nezadovoljstvo, nastalo uslied političkih eksperimenata nad nezadovoljnom Hrvatskom.

Novi podban Nikola pl. Czernkovich određuje, da novog bana baruna Raucha na kolodvoru 15. siečnja, kada s vladom iz Budimpešte stigne u Zagreb, dočekuju vladini činovnici, načelnik grada Zagreba s činovnicima. Gradskim zastupnicima stavlja se na volju, hoće li doći ili ne. »Narodne Novine« od 14. siečnja 1908. obrazlažu, da se ovakva odredba o banovom dočeku temelji na običajima iz god. 1873., kada je gradsko zastupstvo 27. ožujka dočekalo na tadanjem Južnom kolodvoru novo imenovanog bana Ivana Mažuranića. Tom zgodom zagrebačko građanstvo priredilo je Mažuraniću u počast svečanu razsvjetu.

»Hrvatsko pravo« od 13. siečnja 1908. javlja, da je načelnik dr. Amruš predao ostavku, koja se dovodi u svezu s dočekom bana Raucha kojeg bi načelnik na kolodvoru morao pozdraviti. »Hrvatsko pravo« primjećuje, da je Rauch znao, kako će Crnkovićev poziv djelovati i kako će dr. Amruš odgovoriti, sigurno ga ne bi dao u »Narodnim Novinama« odtisnuti.

»Svečani« dolazak bana Raucha doveo je načelnika dra Amruša u težku kušnju. Ako pođe na kolodvor, zamjerit će se zagrebačkom građanstvu, koje je u velikoj većini protiv novog bana. Ako ne ide, pada u nemilost kod bana Raucha i njegove vlade. Dakle šta da čini? Dr. Amruš smatra najboljim izlazom predati — ostavku.

»Narodne Novine« od 14. siečnja 1908. javljaju, da je dr. Amruš doista predao ostavku. Gradske poslove predao je najstarijem senatoru Slaviši Katkiću. »Narodne Novine« kažu, da »nije jasno«, što je dra Amruša sklonulo na ostavku. Ne smatra se vjerodostojnim ono, što se o ostavci širi.



»Pokret« misli da je dr. Amruš morao ostati. Kudi ga zašto je dao ostavku. To je slabost...!

»Obzor« od 14. siečnja 1908. brani dra Amruša i tom zgodom primjećuje, kako je dr. Amruš bio dugo vremena u opoziciji protiv Khuena i uviek prianjao uz narodnu stvar; zato je bio štovan i uvažen, a gra-



*Pavao bar. Rauch hrvatski ban. Ovu sliku donosimo prama svjetlopisu koji je izašao u nakladi svjetlotiskarskog zavoda R. Mosingera god. 1909.*

đanstvo ga dva puta bira za načelnika. Dr. Amruš je svaki puta htio mnogo toga provesti, a sve na korist grada Zagreba. Dr. Amruš je išao tako daleko — kaže »Obzor« — da se dao u službu protunarodnog režima samo da Zagrebu posluži. »Da spasi svoje osnove uništio je svoju prošlost! Momenat psiholožki tragičan, u kojem bi i jače energije posrnule«.

»Obzor« nastavlja, kako je dr. Amruš živio u nadi svojih osnova. Tim uspjehom htio je političke pogrieške okajati. Dr. Amruš misli, kada će Zagreb poljepšati i privesti ga procvatu slavit će ga Zagreb, a oprostit će mu Hrvatska. »To su bile iluzije romantične duše, koja je kruta zbilja razorila«.

»Obzor« dalje kaže: »Sistem, na kojeg se dr. Amruš oslonio, pada, on ostaje bez podpore odozdo, a bez oslona odozgo. Sada zaredaju nestalni kompromisi. Dr. Amruš sve započinje, a ništa ne svršava. I sad u sutonu njegova rada dolazi opet jedno pitanje, slično onomu, kada je kandidirao u Koprivnici. Opet mora ugoditi vlastodržcu, (bar. Rauchu), a stavit će se u protimbu s javnim mišljenjem, koje je protivno ovacijama nepoznatom vlastodržcu«.

»Dr. Amruš ozlojeđen i umoran — nastavlja »Obzor« — mora se pokoriti većini samo da udovolji svojoj ideji, vjerojatno dobroj. On je pitao gradske zastupnike, što da se radi? Neki su bili za doček na kolodvoru, gdje bi se bana Raucha pozdravilo dakako »skroz službeno«. Ali javnost takvog »službenog« pozdrava ne poznaje, ona mu daje političko obilježje. Većina gradskog zastupstva je protiv pozdrava, jer bi mađarski ministar predsjednik Wekerle Amrušev pozdrav smatrao političkim uspjehom!« »Obzor« zaključuje Amruševu obranu i kaže: »Dr. Amruš odrekao se politike i načelničtva — i mi smo se s njim izmirili«.

»Obzor« od 18. siečnja 1908. znade, da je podban Crnković pozvao gradsko zastupstvo na poklon banu Rauchu. Pita se, tko će zastupstvo predvesti. Načelnik je dao ostavku, a podnačelnik Mondecar se »razbolio«, ne može iz »kreveta«. »Obzor« misli, da će se gospodin podnačelnik morati izliečiti od ove »fumitis acuta« iliti »Rauchenzindung«, (po hrvatski »Rauchovka«). Gradsko zastupstvo mora se o nečem odlučiti. Bolje bi bilo sazvati skupštinu gradskog zastupstva, nego leći u krevet.

»Obzor« od 23. siečnja 1908. javlja, da je senator Katkić od vlade dobio dekret, prema kojem će do izbora načelnika voditi gradske poslove. Podnačelnik Mondecar još nije »ozdravio«.

Konačno je ipak dozrjelo pitanje izbora novog načelnika, zato se gradski zastupnici sastaju na dogovor 27. siečnja 1908. Sastanku je predsjedao zastupnik Milan Krešić.

O tom dogovoru gradskih zastupnika izvješćuje »Obzor«, »Hrvatsko pravo« i »Pokret«. Iz pisanja tih dnevnika vidi se, da je dr. Tomašić protiv ponovnog izbora dra Amruša za načelnika. Takav izbor kod sadanje vlade ne bi bio dobro primljen. S druge strane — kaže dr. Tomašić — ne može se preko demisije dra Amruša prieći na dnevni red, a da mu se možda ne učini nepravednost. Dr. Tomašić predlaže sastav izjave, kojom bi se odsudile demonstracije protiv Raucha, a dr. Amruš neka izjavi, da nije »namjeravao« svojom demisijom demonstrirati protiv bana. Tada bi se dra Amruša moglo birati za načelnika. Zastupnik Hrustić u ime Starčevićeve stranke odklanja svaku izjavu iz »načelnih« razloga. Dr. Kršnjavi se izjavljuje za dra Amruša. Vlaškoulični župnik Ilijašević kaže: da nije bilo nesretne pragmatike, možda bi Rauch bio najsvečanije dočekan. Preporuča izbor dra Amruša, za kojeg je i zastupnik Kontak.



»Pokret« znade, da će dr. Amruš biti ponovno izabran gradskim načelnikom. »Obzor« od 31. siečnja 1908. znade, da je vladin kandidat za načelnika dr. Izidor Kršnjavi. Međutim dr. Kršnjavi ne prima kandidaturu u ovo nestalno doba. Ako ne dođe do sporazuma u osobi načelnika, moglo bi doći do razpusta gradskog zastupstva.

»Ustavnost« (list Rauchove vlade), od 3. veljače 1908. znade, da je kandidat većine Julije pl. Stanisavljević. Obćenito se misli, da je načelnički izbor dra Amruša osiguran. »Ustavnost« od 3. veljače donosi članak pod naslovom: »Jedna političko-karakterna crtica«. U tom članku opisuju se nekoji događaji iz doba gradskih izbora god. 1904. Načelnik Mošinsky, koji je bio načelnik do tih izbora, izhodio je, da se u Zagrebu gradi nova poštanska palača u Jurišićevoj ulici. Kada je čuo tadanji veliki župan modruško-riečki dr. Vladimir pl. Nikolić, u čijoj se kući na uglu Gajeve i Nikolićeve ulice tada pošta nalazila, zamjerio je Mošinskom njegovo nastojanje radi gubitka dobrog stanara (pošta) u svojoj kući. »Ustavnost« kaže, da se je dr. Nikolić tada pridružio dru Amrušu i stranci neodvisnog građanstva, koja je u izborima dobila većinu i dra Amruša izabrala po drugi puta načelnikom. Dalje »Ustavnost« prikazuje, kako se



*Nikola pl. Czernkovich, bivši podban u vladi bana bar. Pavla Raucha*

dr. Amruš kod kasnije promjene političkih prilika približio dru Tomašiću, a razkrstio s drom Nikolićem, »Obzorašima« i »Pokretašima«, dapače je u Koprivnici kandidirao protiv dra Potočnjaka.

Godine 1905. iznieli su dra Amruša vladini ljudi na načelničku stolicu. Kad je 1906. došla Narodna vlada, ona se za dra Amruša nije mnogo brinula. Bana Rakodzay-a, dr. Amruš je jednostavno ignorirao. Kasnije se pokušao Rakodczay-u približiti, međutim ovaj pade s banske stolice.

»Ustavnost« dalje opisuje dra Amruša i kaže: Dolazi za bana Rauch, Amruš daje ostavku, da popravi popularnost. »Ustavnost« nastavlja i pita: hoće li »Pokretaši« i »Obzoraši« opet na leđima nositi dra Amruša u gradsku kuću ili u sabornicu? Dr. Amruš je sada zadovoljan. Luta po Zagrebu u velikim kalošama, u neizprašenom starom zimskom kaputu i s predpotopnim cilinderom na glavi. Na ustima mu je vječni smiešak, rukuje se sa svakim pometačem, samo da steče simpatije »građanstva«.

U takovoj težkoj političkoj atmosferi dolazi ipak do izbora gradskog načelnika. Dne 8. veljače 1908. sazvana je skupština gradskog zastupstva. Kao vladin povjerenik predsjeda vladin savjetnik Milan Smrekar. Gradskim načelnikom je dr. Amruš s 34 glasa. Nakon izbora održaje običajni programni govor.

Jedva što je izbor gradskog načelnika minuo, eto opet sa svih strana napadaja na »novog« načelnika. »Obzor« od 9. veljače 1908. piše, da je Amrušev izbor usliedio pod težkim uvjetima. Pita se, što znači tajanstveni posjet »opozicionalnog« načelnika kod bana Raucha. »Obzor« znade, da je posjet trajao jedan sat. Bog zna, kako je dr Amruš izgladio Rauchov »svečani doček« na kolodvoru.

»Pokret« od 8. veljače 1908. vrlo je loše raspoložen protiv novog načelnika. Navodi, da je poslije izbora na galeriji viećnice pljeskalo jedva nekih 20 Amruševih prijatelja. Zamjera dru Amrušu, da je u svom programnom govoru kao »najvažnije« i »najpotrebnije« izticao gradnju crkve sv. Blaža i kapelice na Mirogoju. »Pokret« primjećuje, kako je bilo naivnih ljudi, koji su mislili, da Amruš ne će svoj ponovni izbor dovesti u sklad s banom Rauchom. Zatim opisuje, kako je, nekoliko minuta poslije, izbora dr. Amruš u pratnji upravitelja redarstva Beloševića »smuknuo« na pokrajna vrata u Kazališnoj ulici, na koja obično dr. Amruš ne ide, ravno — k banu Rauchu. »Pokret« se služi poslovicom i kaže: »Vidi mu se, mriet mu se ne će, ali jeste nešto, što ga napried kreće«. — I krenulo ga k Rauchu!

»Pokret« ne miruje, već u broju od 11. veljače 1908. nastavlja u članku »Za vazda pokopani...«. Izitiče, kako su službene »Narodne Novine« oduševljene s Amruševom izjavom u »Agramerici« od 9. veljače, gdje tobože Rauchu izdaje svjedočbu. Dr. Amruš izjavljuje, kako ga je Rauch »ljubezno« primio i osobito »pažljivo« saslušao i »obećao« mu svaku po-



moć. »Pokret« ne može Amrušu zaboraviti izbor u Koprivnici, te njegovim »domorodnim« izjavama ne vjeruje.

»Pokret« donosi jedan zanimljivi izvadak iz »Ustavnosti« od 3. veljače 1908. U tom izvadku se kaže kako zlobni jezici tvrde, da je dr. Amruš po dolazku u Zagreb, (oko god. 1883.), zamolio razpopa i zemaljskog arhivara Josipa Miškatovića, da ga približi banu Hedervary-u. Međutim je dr. Amruš od te namjere odustao. Zatim je prešao među »Obzoraše«. Kao član stranke imao je podpisati stranačka pravila, u kojima je osobito bilo iztaknuto, da nijedan član ne smije ništa politički raditi niti poduzimati bez znanja stranke. Pravila su već podpisali mnogi članovi stranke, pa su donesena i dru Amrušu radi podpisa. On pograbi pero i zadrapi po papiru, kao da podpisuje. Donosioc ne pogledavši da li je dr. Amruš doista podpisao, metnuo je pravila u džep i otišao. Nakon podpisa pravila su pohranjena među strankinim tajnim spisima. Međutim je dr. Amruš počeo na svoju ruku voditi neku političku akciju s mađarskim političarom Banffyem, što je svojedobno izazvalo novinsku buru. »Obzoraši« pozvaše dra Amruša na odgovornost i predbacише mu, da se ne drži stranačkih pravila, koja je podpisao. Na ovo predbacivanje dr. Amruš uz poznati svoj smješak ljubezno odgovara, da on nije podpisao nikakvih pravila. Nakon ovakve tvrdnje izvadiše pravila i osvjedočiše se na veliko čudo, da podpisa dra Amruša doista nema. Dr. Amruš, prigodom prije opisanog podpisivanja pravila, nije pero umočio u tintu već u suhi piesak, prema tome je suhim perom po papiru drapao. »Obzoraši« su se iznenadili i čudili, a dr. Amruš se je smješkao, što je natovario premudre »Obzoraše...« »Ustavnost« na koncu ove zanimljivosti posebno iztiče, da je to istinita crtica.

Ban barun Rauch nije imao prave vjere u starog opozicionalca načelnika dra Amruša; zato on smatra potrebnim, da se zagrebačka gradska uprava stavi pod vladin izravni nadzor. Kraljevim odpisom od 28. veljače 1908. usliedilo je imenovanje vrhovnog načelnika u osobi Slavka pl. Cuvaja od Ivanske.[1]) Do tog vremena živio je Cuvaj u Grazu kao umirovljeni veliki župan.

---

[1]) Slavko bar. Cuvaj od Ivanske rodio se 1851. u Bjelovaru, gdje mu je otac bio grad. upravitelj, a kasnije višegodišnji i zaslužan gradski načelnik.

Slavko Cuvaj svršio je nauke za vojnu upravnu službu u Beču. Iza toga počne službovati kod političkih oblasti u Hrvatskoj. Prigodom okupacije Bosne i Hercegovine 1878., Cuvaj vrši službu vladinog povjerenika u Brodu na Savi. God. 1884. postao je podžupan đakovački. Nakon preustrojstva uprave u Hrvatskoj i Slavoniji 1886., postaje Cuvaj podžupan u Osieku, a 1892. u Požegi, gdje služi kroz 13 godina.

God. 1897. dobiva Slavko Cuvaj plemstvo s pridjevkom »od Ivanske«. 1905. postaje velikim županom ličko-krbavskim. Koncem godine 1906. polazi u mir uz kraljevo pohvalno priznanje. Mjeseca siečnja 1908. postaje vrhovnim načelnikom grada Zagreba. Kraljevim rješenjem od 23. lipnja 1909. postaje vladin odjelni pred-

U skupštini gradskog zastupstva 26. ožujka 1928. predstavio se vrhovni načelnik pl. Cuvaj gradskom zastupstvu. Skupštinu je otvorio načelnik dr. Amruš, koji zastupstvu stavlja do znanja Cuvajevo imenovanje.

Zastupnik Starčevićeve stranke prava Pavao Gašparović daje u ime svojih sumišljenika izjavu, u kojoj naglasuje, kako je gradska autonomija i onako do skrajnosti skučena i ograničena. Starčevićeva stranka predložila je u prošlom sabornom zasjedanju promjenu gradskog zakona. Kralj je u svom reskriptu prigodom otvorenja Sabora obećao novi gradski zakon, a sada nam šalje vrhovnog načelnika. Gradsko zastupstvo zna svoju dužnost i vrši je rodoljubno.

Nakon govora zastupnika Gašparovića ulazi u dvoranu vrhovni načelnik Cuvaj i zauzima predsjedničku stolicu. Izrekao je podulji govor u pogledu svog budućeg rada. Osobito naglašuje bolji nadzor nad radom gradske uprave.

Kroz nekoliko daljnjih skupština gradskog zastupstva predsjedao je vrhovni načelnik Cuvaj. Čast vrhovnog načelnika obnašao je Cuvaj sve do konca lipnja 1909., kada je imenovan vladinim odjelnim predstojnikom za unutarnje poslove (podbanom).

Tečajem godine 1908. pristupa načelnik dr. Amruš osnutku važne ustanove. Iako sam nije imao djece, to mu je ipak na srcu bila iskrena briga za one najmanje — za dojenčad. U skupštini gradskog zastupstva 6. srpnja 1908. iznosi dr. Amruš priedlog, da se u Zagrebu uredi zavod, koji će voditi brigu o njezi dojenčadi, osobito dojenčadi siromašnih majki, gdje uslied materialnih manjkavosti i drugih razloga dojenčad ne ima po-

stojnik, odjela za unutarnje poslove (podban). U tom svojstvu je 8. veljače 1910. umirovljen.

Početkom 1912. postaje Slavko pl. Cuvaj hrvatskim banom, a kratko vrieme iza toga kraljevskim povjerenikom za Hrvatsku i Slavoniju. U mjesecu srpnju 1913. razriešen je Cuvaj službe kraljevskog povjerenika. Kraljevim odpisom od 21. srpnja 1913. povišen je na barunsku čast.

Nakon umirovljenja odilazi u Beč, gdje je živio sve do svoje smrti. Umro je u jednom tamošnjem sanatoriju 31. siečnja 1931.

Slavko barun Cuvaj bio je dva puta oženjen. Najprije s Jelkom, kćerju Adolfa Eichpergera, majora kod 7. brodske pukovnije. Ona je umrla 1886. Drugi puta se vjenčao s Ankom pl. Pelikan od Planenwalda, koja sada živi u Beču.

Slavko barun Cuvaj ostavio je sina dra Adolfa bar. Cuvaja, koji kao umirovljeni generalni tajnik Trgovačko-industrijske komore živi u Zagrebu.

Slavko bar. Cuvaj imao je brata Antuna, koji je poznat kao hrvatski pisac, osobito na području školstva. Radio je na osnutku raznih školskih ustanova. Napisao je mnoga djela, od kojih se osobito iztiče: »Građa za poviest školstva u Hrvatskoj i Slavoniji od najstarijih vremena do danas.« Ovo veliko djelo izašla je u više svezaka od 1907.—1912.

Antun pl. Cuvaj od Carevdara umro je u Zagrebu 6. travnja 1927. u 73 godini, kao umirovljeni zemaljski školski nadzornik.



trebne njege. Ova nemila pojava bila je razlogom, da je pomor djece bio dosta brojan. Zastupstvo s odobravanjem prihvaća izneseni priedlog. Dozvoljava se nevjera od 5000 kruna za prve potrebe »Zavoda za njegu dojenčadi«. Osutak zavoda povjeren je gradskom liečniku dru Žigi Schwartzu, koji se s mnogo ljubavi prihvaća povjerene mu zadaće. Zavod je otvoren tečajem 1908. u privatnoj zgradi u Ilici br. 29.



*Slavko bar. Cuvaj od ivanske, vrhovni načelnik zagrebački, kasnije hrvatski ban*

U skupštini gradskog zastupstva 5. prosinca 1910. zaključeno je, da se »Gradski ambulatorij za dojenčad« ima voditi kao stalni gradski zavod, pa se osobni i stvarni troškovi tog zavoda imadu osigurati u redovitom gradskom proračunu.

Zavod za njegu dojenčadi uglavnom je dobrim mliekom obskrbljivao zagrebačku dojenčad. Blagodat djelovanja ove ustanove osobito se pokazala za vrieme prvog svjetskog rata.

Gradski ambulatorij za dojenčad pretvara se 1923. u »Gradski dječji ambulatorij«, što je prihvaćeno u skupštini gradskog zastupstva 8. listopada 1923. Ova ustanova dobila je god. 1928. nove prostorije u zato sagrađenoj kući na prostoru gradskog majura na Savskoj cesti. Tečajem vremena proširen je Dječji ambulatorij na četiri podustanove i to: Savjetovalište za trudnice, Savjetovalište za majke dojenčadi, Ambulatorij za

bolestnu djecu i Dom za majke i dojenčad. Sve ove ustanove, kojima je godine 1908. udario temelj tadanji načelnik dr. Amruš, danas odlično rukovodi dr. Slavko Mašek.

Tečajem god. 1908. dobiva Zagreb naročitom zaslugom načelnika dra Amruša jednu novu higiensku ustanovu — podzemni zahod na Jelačićevom trgu. Prije tog vremena nalazili su se po gradu razni zakutni zahodi, a iz tih zahoda širio se smrad i ciedila se razna nečist. Ovi zahodi bili su leglo smrada i zaraza. Sjećamo se da je još prije kojih 20 godina postojao javni zahod izpod najgornjeg svoda Uzpinjače. Iz tog zahoda širio se smrad na daleko. Konačno je zahod zazidan i tako uklonjeno leglo nečistoće.

U skupštini gradskog zastupstva 10 siečnja 1908 čl. 4., dozvoljena je svota od 42.184 kruna za izgradnju podzemnog zahoda. Kada je zahod predan javnosti na uporabu, Zagrebčani su tu novost primili dosta šaljivo, te su ga čak nazivali »Amruševcem«, a to valjda zato što je dr Amruš, ne samo kao načelnik, već i kao liečnik, nastojao da iz Zagreba ukloni one zakutne rugobe od — zahoda. Od tog doba izgrađeno je u Zagrebu više higijenskih javnih zahoda.

U skupštini gradskog zastupstva 3. kolovoza 1908. načelnik dr. Amruš javlja da se je 15. kolovoza navršilo 50 godina, što je nadbiskup dr. Juraj Posilović odslužio prvu misu, pa predlaže, da gradsko zastupstvo nadbiskupu čestita i imenuje ga počastnim građaninom. Zastupstvo s odobravanjem prima načelnikov priedlog.

Dne 28. listopada 1908. umre odlični zagrebački građanin Gjuro Crnadak. Kroz dugi niz godina Crnadak je gradski zastupnik i podnačelnik. Uviek se izticao kao dobar hrvatski rodoljub. U skupštini gradskog zastupstva 3. studenoga 1908. načelnik dr. Amruš spominje Crnadkovu smrt, te iztiče njegove zasluge za grad Zagreb. U ime grada Zagreba položio je vienac na odar pokojnikov.

Dne 2. prosinca 1908. slavio se riedak jubilej dugotrajnog vladanja kralja i cara Franje Josipa I. Toga dana navršilo se 60 godina, što je stari vladar u biskupskom dvoru grada Olomuca za burnih dana godine 1848., preuzeo vladarske dužnosti. Narodi tadanje Austro-Ugarske Monarhije spremali su se na što svečaniju proslavu 60-godišnjice vladanja Franje Josipa I., pa tako i grad Zagreb ne će zaostati u pogledu ove proslave.

U skupštini gradskog zastupstva 3. studenoga 1908., (br. 56.532—1908.), iznosi zastupnik Ferdo Šaj priedlog o izboru odbora od 25 gradskih zastupnika, koji će izraditi priedlog, kako će se kraljev jubilej proslaviti. U skupštini se iztiče, kako je kraljeva želja, da proslava bude što skromnija. Novac, koji bi se iztrošio na sjajnu proslavu, neka se radije privede kojoj dobrotvornoj svrsi.



Usuprot ove kraljeve želje o skromnosti, Zagreb je jubilej najsjajnije proslavio. Na večer, u oči 60-godišnjice, dne 1. prosinca, sav grad je utonuo u sjajnoj razsvjeti. Naročito su se natjecali privatnici i trgovci Ilice, Jelačićevog trga, Marije Valerije ulice, Zrinjevca, Jurišićeve ulice i ostalih glavnijih ulica, tko će ljepše kuće okititi i razsvietliti. Gradska obćina je plinske kandelabre, (gradskog električnog svietla tada nije bilo), providila zvjezdolikim osvjetlenjem. Sav grad bio je u hrvatskim zastavama, a ulicama su prolazile vojničke glasbe.

I građanstvo želi sudjelovati u samoj proslavi. Sastavio se naročiti međustranački odbor, koji će na 1. prosinca prirediti bakljadu. Povorka će na večer krenuti iz Hrvatskog Doma, (zgrade Kola i Sokola na Kazalištnom trgu), a zaustavit će se na Jelačićevom trgu. Predsjednik tog međustranačkog odbora, odvjetnik dr. Nikola Hoffer govorit će tom zgodom na Jelačićevom trgu i pročitati brzojavni pozdrav kralju, kojeg će odaslati narodni zastupnici grada Zagreba: Miroslav grof Kulmer, dr. Gjuro Šurmin i Ivan Peršić. Međutim redarstvo zabranjuje svaki govor i čitanje brzojavke. Tadanji redarstveni upravitelj Mirko Šporčić, upozorava dra Hoffera, da će protiv svake demonstracije stajati u pripravi vojska i oružničtvo. Uslied takvih redarstvenih mjera međustranački odbor odustaje od priredbe bakljade. »Narodne Novine« od 2. prosinca 1908. primjećuju, da međustranačkom odboru nije stalo do lojalnih manifestacija, već su se htjele izvesti stranačke demonstracije. Međustranački odbor sastojao se u većini od pristaša hrvatsko-srbske koalicije. Kako je u ono doba bila na vlasti vlada Pavla bar. Raucha, kojoj je koalicija bila u najvećoj protivnosti, to su redarstvene mjere protiv nakana međustranačkog odbora bile shvatljive.

»Pokret«, stranačko glasilo koalicije od 2. prosinca 1908., iztiče, da je proslava u predvečerje kraljevog jubileja prošla u podpunom muku. Nije se na ulicama čuo nikakav poklik, o kakvom oduševljenju ni govora. Banski dvor i zajedničke urede čuvalo je oružničtvo, jer su na tim zgradama visjele mađarske zastave.

Dne 2. prosinca u 9 sati prije podne odslužena je svečana misa u Prvostolnoj crkvi. Misu je služio biskup dr Ivan Krapac. Misi je prisustvovalo gradsko zastupstvo pod vodstvom načelnika dra Amruša.

Istog dana poslije svečane mise, održana je svečana skupština gradskog zastupstva, pod predsjedanjem vrhovnog načelnika Slavka pl. Cuvaja od Ivanske, koji je tom zgodom govorio o značenju ove proslave. Zastupstvo je na koncu govora klicalo Kralju.

(Nastavak sliedi)

E. *Laszowski:*

(Svršetak)

# Dr. KONRAD PL. ŠUFFLAY OSTRUŠEVAČKI

Šufflay je svakako bio i veseljak, i volio je sastajati se sa svojim nekadašnjim saučenicima i prijateljima, među kojima je rado proveo koji ugodni čas. Tu je dakako bilo veselja i šala, koje nisu manjkale među zagrebačkim Hrvatima. Bio je pozivan na objede i večere kod biskupa Haulika, pak i jednom kod bana Jelačića, ali to mu nije osobito prijalo, jer je morao se držati stare etikete, činilo mu se je, kako je otcu i braći kazivao, da se tamo osjećao kao u »Zwangsjacke«! Ali je i to smatrao vrlo počastnim za svoju osobu.

Svoje »godovno« rado je proslavio u krugu svojih prijatelja i o tom mu je g. 1849. izdana šaljiva povelja s »visećim pečatima« o koncu i u orahovim ljuskama. Kako i to ilustrira hrvatsko družtvo onoga vremena, iznosimo ju ovdje u cielosti. Uzorom ove služile su stare hrvatske izprave »stolova«, ta on bijaše također historičar a takova je njega i patrila. Ona glasi:

»Mi Anton od plemena Trbohović, predsjednik veselišnoga družtva va to vrime, Anž od plemena Zaspanović i Mirko od hiže Korlatović, pristavi višerečenoga družtva i pročaja u plnom stoli bivši danas viditi vsim i vsakomu, pred kih početno lice ali obraz ta naš otvoren list pride, kako pride i pristupi pred nas počteni i plemeniti človik Konrado brložki i prošenim od nas dopuštenem izgovori: Gospodo, bratja i drugovi, ovo sam nakanil proslaviti godovni dan moj u družtvi vašemu, dajte mi dakle odlučenie vaše, kada bi se u tu svrhu sastal, a mi predsednik i ostali pristavi višerečenoga stola i družtva imavši pun svit i celi dogovor rekosmo: a ti nas pozovi kada ti je drago, a budući su važne okolnosti od strane tvoje, na koje obazivši se mnijemo, da bi ovo vreme najudbonie i najpriličnije bilo sutra, to je to u četvrtak 29. studenoga o. g., ali ako bi kakova prička bila, tak onda u sobotu no svakako o šest satih popodne. I za vekše verovane i tvrdinu na tvoje povabne pitane i našu odluku damo ta naš otvoren list pod našimi pečati zdola visućimi navadnimi v let gospodnih 1849., miseca nombria na dan 28 pisan i dan v stolnem kašteli našom v Podbrdi.

Ja bivši pop Ivan Pilušinović od plemena Porculanović i občine notar i prokurator višerečenoga počtenog družtva, na zapovid milosnoga gospodina predsednika pisah ta list pravo i virno, od slova do slova, od riči do riči niti što priložih, niti što odložih.«

Šteta je, da neznamo, tko ima biti Antun od plemena Trbuhovića, Anž od plemena Zaspanovića i Mirko od hiže Korlatovića. Moguće su to njegovi saučesnici Antun Goger, Ivan Šviglin i ? Svakako je Trbuhović bio debeo i trbušast, a Zaspanović neki »pospanac«! — A Konrad Brološki glavom Šufflay.

Prijatelji i znanci vrlo su ga volili, a ovih je imao obilan broj. Zanimljiva su i pisma ovih, koja su pisala Šufflay-u, jer iz njih saznajemo mnoge zanimljive momente iz pokrajine i hrvatskih gradova i mjesta. Možemo reći, neke su takove viesti i od historičke i političke važnosti, jer se takova šta nije iznosilo u novinama, a ilustriraju tadanje prilike i odnose.



Stoga držimo, da je vriedno iz ovih pisama priobćiti neke izvadke. Njegov suučenik, svećenik odgajan u biskupskom orfanotrofiju zagrebačkom bio je Dragutin Wojaček. Bio je to, kako se čini, nestašan čovjek, uzto bolestan, po svoj prilici tuberkulozan, i mrzak sam na sebe. Bio je bolnički kapelan u Tunju kod Karlovca, onda je bio kapelan i kod župnika Šiloboda, velikog škrtice, poslije je bio u Kamenskom, zatim je tražio u Gore, tražio je i vojnu kapelaniju, a konačno došao je i u Kuzminec. Gotovo, da nije imao prijatelja kod svojih crkvenih oblasti, a prilično je i jasno, da nije imao ni unutarnjeg poziva za svećeničko zvanje, te je tako loše prolazio. Stoga je molio prijatelja Konrada Šufflaya, da mu se zagovorom kanonika Franje Ks. Šufflaya pomogne. Konrad se je za nj doista zauzimao (1850.), ali kako je uspio, ne znamo.

Njegov prijatelj Hes, zacielo je bio također činovnik kod spomenutog povjereničtva jer mu je 3. rujna 1850. javljao u Brlog, gdje je tad Šufflay praznikovao, da je neki Petter umro, a činovnici financialni i politički bit će ponamješteni po svoj prilici do 1. listopada, a za »juridičke« sudstvene da se pogovara, da ne bude ništa ni za deset mjeseci. Pozivu, da dođe u Brlog, ne može se odazvati, makar bi rado doći onamo, u »ono romantično gniezdo, koje je narav svojim darovi obilno nadarila; tamo raste bjelica pšenica ko usred Cipra ravna, a tamo rujno vince kao malvasia, tamo se rodiše junaci, koji na Grobniku nekada poniziše oholost strašnog Batu kana, komu carstvo svieta dosta nebiaše — tu se rađaše i okolo toga predjela obitavaše silni junaci našeg naroda, koji se i danas Leonidami hrvatskim nazivaju (misli na pleme Zrinovića); tamo obitavaše i obitavaju podgorkinje vile biele ko labudovi, a tanke ko vitke u zelenoj gori jele, one samo zjenicom svog oka jače striele puštaju na srca mladih junaka, nego što je ikad Kupido iz svog luka puštati mogao. Rečju starą je povjestnica u nas, da su te iste vile već mnogog junaka srdce sladkom boli zatravile, oči osliepile prekrasnom ljepotom a i usta osladile ljubkošću medenih svojih cjelova«. Kori ga, što taj kraj nazivlje Sibirijom! Javlja mu također, da se je odrekao financialne službe.

Osobito je pobratimstvo i tiesno prijateljstvo bilo između Šufflay-a i Josipa pl. Tomašića, sina vlastelina u Žakanju Petra Tomašića, koji je g. 1851. želio postati perovođom kod kasacionog sudišta u Beču, a bio je neugodno taknut, kad je čuo od Šufflay-a, da novi ministar pravosuđa, ne kani postavljati ondje perovođe. Također mu je nemilo što se pogovaralo, da će usliediti redukcija kod pravosudnih oblasti. Iste godine bio je Tomašić na Rieci, odkud mu se je javio 21. ožujka. Tuži se na lošu hranu, koja se

priprema na olju, a također je i skupa. Objed, koji u Zagrebu kod Bučara stoji 16 for. mjesečno, stajao bi na Rieci dnevno 1 for.! Piše, da je posjetio »Narodnu čitaonicu«, gdje ima članova mnogo »starih i vrlih domorodaca« i gdje vlada »čisti hrvatski duh«. Ima preko 200 članova, među njima vlada »podpuna naklonost i prijaznost«. »U dvih se soba čita, u dvih igra i zabavlja, a najveća je opredieljena za narodna predstavljanja«. Posjetio je mađarski kasino i to baš nekim čudnim načinom. Sastao se s nekim (našim) suučenicima Auerbachom i Vunderom stražmeštrom žandara, s kojima je pošao onamo na večeru. Tomašić u surki, Vunder u svojoj monduri, a Auerbach je imao također carsku kapu na glavi. Došavši onamo nagovoriše ih talijanski (!), dok su oni tražili jelo i piće hrvatski. To se onima »nije vidio pravi groš«. Svi zamukoše i donesoše im talijanski »Speiszetel«, koji nisu pravo razumieli. Naručiše što prvo uočiše. »Malo kasnije donese vrag harfonistice, počnu nešto igrati, što ja, dakako već malo dobre volje razumio nisam. Ja ustanem, pođem k njima i upitah ih, da li ne bi znale što hrvatskoga zaigrati. One odgovoriše, da znadu sve hrvatske pjesme. A mi potegosmo svaki iz džepa po 3 srebrene cvancige, damo im i zapoviedismo, da naški igraju. Prva pjesma bijaše »Nek se hrusti«, zatim »Nosim zdravu mišicu« i tako sve po redu, pače i istu »Varšavjanku« igraše, ali slušača nije bilo osim nas triju, jer svi se Taliani, čim su čuli »Nek se hrusti« odmah jedan po jedan odnesli, tako, da smo mi poslie sami samcati slušali. Da ti je samo vidjeti bilo, kako su svi na jedanput umukli i van se počeli nositi. Gospodarici se to također nije dopalo, da joj goste teramo, ali kada je videla, da žandarm isto dela, što i mi dva, morala je mučati i budući da nešto hrvatski znade (jako je liepa) sjela se poslie k nama i u svoj nas poniznosti pitala iz koje smo mi zemlje? Znaš kakov je bio odgovor — napokon valjda od straha zamolila nas, da bi više puta njenu gostionicu pohodili, jer reče, da i ona, premda dobro hrvatski neznade, rado takove glasove čuje. Poslie ovoga akta išli smo u drugu gostionicu i isto tako tamo učinili, nu tamo smo našli više sljedbenika i tako se svrši to veselo veče«. Posjetio je Tomašić i kazalište, koje mu se je vrlo sviđalo, a tako i opera, koja se je davala. »Ljepotice riečke nisu baš tako liepe kako se kaže. Jedna jedina bijaše po mom ukusu liepa, a drugač sve velike nose ili izmalane ili stare ili pak da pravo kažem grde, riečju s pravimi Hrvaticami se ne mogu uzporediti«. Zabavljao se je i s damama, a što »kurijališ« ne zna praviti rekle su mu da je »nepokvareno diete naravi iskreno i pošteno«! Bio je i u »nekakovoj vražjoj školi, gdje se djeca siromašnija u bogomolji i raznih pomanjih koristnih stvarih podučavaju. Tamo mi se je također dopalo, jer su mi na zapovied Lehrerice, na moju čast hrvatski pjevala, a budući da dobro hrvatski neznadu, kazivaše lekciju talianski. U ovu školu vodio me je Dinarić«.



Mnogo se je Šufflay-u jadikovkama očitavao prijatelj, koji se podpisuje »Vujo«. Ne znamo koji je bio, znamo samo, da je želio stupiti u katastralnu službu, te ga je molio, da se za nj zauzme s Nikolom Badovincem, koji je već tad (1851.) bio u financialnoj službi. »Vujo« je tad bio na Rieci i bolnim je srdcem gledao »na hrvatskom pravom zemljištu« tuđe brodove i tuđe barjake — gde si hrvatski barjak? pita. Tuži se na neke Hrvate, koji su poprimili tuđinsku »politiku i značaj i način mišljenja« — ostala im samo surka! Na Rieci se pravi Hrvat smatra kao »stekliš ili rovar g. 1848.«! Željno je očekivao »Domobran« za koji nema još ni programa!

Drugi opet prijatelj »Vuk« javlja mu iz Osieka 1. travnja 1852. svoja opažanja u Osieku. Veli, da u Osieku stoji još sve onako kako je još u 16. vieku stajalo: ljudi su »djeca prirode bez politike, bez prosvjete psihično i moralno«. U doljnjoj varoši živu ponajviše pravoslavci uz Niemce i Mađare, a ima i »pravih Slavonaca«, t. j. Šokaca. Želi znati što se zbiva u Zagrebu »našem Parisu«. Zanima ga zagrebačko kazalište, »Družtvo za povjestnicu«, »Matica«. Svoj politički život u Osieku prispodablja životu »pesa u zimi, vraga na kladi ili u plitkoj vodi i žabe na ledu«!

Šufflay stoji i u dopisivanju s Ivanom Vukmanićem, koji je bio također činovnik u Zagrebu, te oskudno bolestan oporavljao se g. 1853. u Mahićnom kod Karlovca u dvoru Krizmanića. Od kad je Bernardića »opera sasvim zauzela, nema uplivnog prijatelja, da mu pomogne u službenim stvarima. Obratio se je na Šufflay-a, da mu u težkim prilikama pomogne. Osobito ga je zanimala viest, koja se je pronašala, da su 26. studenoga (1853.) Gaja »zatvorili i u Beč pod stražom odveli«. Moli Šufflay-a da ga o udesu toga njegovoga »nekadašnjega principala« izviesti.

Svoje roditelje i braću Šufflay je vrlo ljubio i poštivao. Osobitim strahopočitanjem i osjećajem zahvalnosti odišu njegova pisma upravljena otcu, a bratskom nježnošću ona braći i sestrama. Nije onda ni čudo, da ga je strogi otac osobito volio, a naročito zbog njegovog marljivog rada u školi i u službi. Konrad bijaše otcu uzorom valjanoga mladića, kojeg djeci preporučivao vriedna nasljedovanju. To je naglasivao i svojoj unučadi. Smrt Konradova, težko se je kosnula njegovog otca, i još pred smrt svoju, rado ga je spominjao, pak umirući, spominjao je ime Konradovo, svoje kćeri Milke i svoje majke . . .

Nikad nije Konrad promašio, a da se ne bi sjetio rođendana i imendana svojih roditelja i braće. Činio je to pjesmom i prozom.

Iznašamo ovdje samo takove dvie prigodnice pjesme, otcu o imendanu 1851. (1. V.):

Dan današnji mili roditelju
Nad ostalim radostan mi svanu,
Duša moja pliva u veselju
Radujuć' se Tvom godovnom danu.

Primi dakle plahe ove znake,
S običnim otčinskim priznanjem,
Kad mi sile ne mogu nejake
Dostoino ih pokazati znanjem.

Ovakovih jošte mnogo dana
I još mnoge živio godine
Meni bio zaštit i obrana
Kao dosad, slava domovine.

A ja neću prestati nikada
Ljubiti Te zahvalan Ti biti
Kako dosad, tako i od sada,
Tako živit, tako i umrieti!

Majci opet na Barbarinje 1851.:

Dan današnji nad sve ine
Milinom mi rajskom sjaje,
Jer što želih iz dubljine
Srca moga, on mi daje.

On donese puno sreće:
Godovno mi, majko Tvoje,
Donese mi, što najveće
Želilo je srce moje.

Ali kad mi dano nije
Nazožnome s Tobom biti,
Za uzmoći najsvetije
Harnosti Ti znak izliti.

Kad nemogu cjelov živi
Djetinske Ti dat ljubavi
Za veliki i brižljivi
Trud, koj' Ti na mene stavi.

Na me stavi, dok odhrani
Krepka duhom, tielom zdrava,
Da na žića svakoj strani
Dočeka me staza prava

Staza prava kojom treba
Za života ići svoga:
Da s' uzvisi slava neba,
A i korist roda svoga.

Kad mi udes nedopusti
U Tvojemu majko krilu
Jedan cjelov s mojih usti
Na desnicu metnut milu,

Za to nemoj uzkratiti
Mjesto u srcu riečim mojim,
Koje ću Ti sad odkriti
I pram Tebi, koje gojim:

»Da živila, majko mila
Na utjehu radost moju,
Sred žuđene sreće krila
Zadovoljna u pokoju,

I još mnogo doživila
Godovnih Ti prečestiti
Meni vazda majka bila
Kako ja ti sinom biti«!

Nekom svom dobročinitelju posvetio je Šufflay ove stihove:

Nijeli to dar Božji, dar neba,
Da, kad drugi u svađi se gube,
Ostali se u svojih potreba
Uzajamno pomažu i ljube!
Ako s' može to dar Božji zvati,
Zahvalnost smo dužni poštivati.

Zato prim'te slabe one znake
S plemenitim otčinskim priznanjem
Kad ne mogu moje prenejake
Sile dužnim otkrit poštovanjem.
Prim'te vruću na imendan želju:
»Bog Vas živi Dobročinitelju!«

Ako i nisu ovi stihotvori Bog zna kakove pjesničke vriednosti, one ipak očituju osjećaje i plemenitu dušu piščevu.

Imamo takovih pjesama posvećenih Konradovim sestrama. Imao je on i toga više upravljeno na razne druge osobe, ali ih je pred smrt spalio, naročito one političke »satire« kako mi je to ujak Julije pričao. Da ih imamo, svakako bi koješta saznali . . .

Moj ujak Julije tvrdio je, da je ona satira g. 1844. »Gluboko želikovanje Turopoljca« napisao Konrad Šufflay. Nevjerujem. Bio je doista jedan



priepis ove među spisima Šufflay-evima, ali mi je nestao, nekom ga posudio i nisam dobio natrag. Bio je pisan rukom Šufflay-a, a to je zacielo dalo mom ujaku mišljenje, da je djelo Konrada Šufflay-a. Nu tko zna?

Koliko znamo od pripoviedanja njegovoga otca i braće i nekih drugih ljudi, koji su dr. Konrada Šufflay-a poznavali, primjerice kanonici Franjo Gašparić, posvećeni biskup († 1893.), Stjepan Matković († 1889.), od kojih sam mnogo saznao o njemu, bio je Šufflay čovjek visoke erudicije, i želje za naukom, ozbiljan i čestit. Želio je samo napried, dosta slobodouman, ali uz to valjani katolik, a Hrvat dušom i tielom. Ilirskom pokretu nije bio izprva osobito sklon, volio bi bio, da se taj zove »hrvatskim«. Kanoniku Gašpariću je izjavio, da ako je »Ilirizam« isto što »Hrvatstvo, onda je pravo«, a držim, da je tako i mislio. Sa svojim stricem (otčevim bratićem) kanonikom Franjom Ks. Šufflay-em, vrlo se je dobro slagao, ali 1851.—52. dođe do nekog razdvojenja između njih, te se kako se čini, nisu nikad izmirili. Svi su bili suglasni, da je Konrad Šufflay bio malo ekscentričan, i svog zasebnog shvaćanja i uvjerenja, ali uza to čeličan značaj.

O sebi samom očitovao je Šufflay svoj sud ovim latinskim stihovima:

»Nec ego tyrannum evixi in altum divitem,
Fastidiive recti amantem pauperem,
Nec jus negavi qua pauperi.
Dedivi veniam diviti qua diviti
Nec munera ulli victus affectu dedi,
Animove poenas irrogavi peruro,
Impune quidquam passus haud fui mali,
Aut irremuneratum abire quid boni,
Causas apertas non remisi ad alterum,
Obscuriorum solus arbiter haud fui
Nec jus et aequum denegatum supplici,
Fuit, Aut merenti. Clausa misericordia.
Commotus ita nemini damnum dedi,
Nec dona sum pollicitus inter gaudia.
Incuriosum nemo rebus prospereris,
Objectionem nemo me vidit asperis.
Maligniore mente nil feri male.
Illiberale nil avaro pectore.
Fones patere nunquam adulatioribus,
Sum passus, aures aut columniantibus,
Studui bonis, ut semper essem amabilis,
Odiosus esse non recusavi malis,
Quod eram patronus pauperum haud . . .
Contra potentes patronus mihi erat Deus.«

Što bi od prilike glasilo hrvatski:

»Nit sam uzvisivao silnika bogataša,
Nit mi je bio zazoran siromah, koji je ljubio pravicu:

Nit sam pravicu uzkraćivao kao siromahu
Nit sam praštao bogatašu kao bogatašu.
Nit sam ikomu dao darove, da se prehranim
Nit sam dušom nametnuo kaznu prevarenom,
Nisam trpio kakovo nekažnjeno zlo,
I nisam propustio nenagrađeno koje dobro.
Jasne sporove nisam prepuštao drugomu,
U zamršenijim nisam sam sudio
Nit je bilo pravo i pravica uzkraćena
Poniznomu ili pokajniku zatvoreno milosrđe.
Tako uzbuđen nikom nisam nanjeo štetu,
Nit sam u veselju obećavao darove,
Nitko me nije vidio bezbrižnoga
U sreći, niti shrvanoga u nesreći,
Zlobnom dušom nisam učinio zlo,
Nit šta nedostojna požudnim srcem.
Nisam dozvolio nikad, da su otvorena
vrata laskavcima, niti uha zlima.
Pogodovao sam dobrima, da budem
uvieke vriedan ljubavi.
Nisam se ustručavao mrzak biti zlima.
Što bijah zaštitnikom sirotinje, nije mi
protiv mogućnika bio zaštitnikom: Bog.«

Priobćena ovdje slika dr. Konrada Šufflay-a nalazi se kod mene, među obiteljskim portretima, a druga takova kod g. Velimira Šufflay-a u Zagrebu. Tko je sliku naslikao ne možemo reći. Slikana je u Zagrebu oko g. 1850. Šufflay je bio srednjega, vitkoga stasa, modrih očiju i plavokos, kao i ostala njegova braća (petorica), dok su mu četiri sestre bile crnokose i tamnijih očiju. Slika ga prikazuje u hrvatskoj nošnji, modroj surki i crvenom prsluku.

*Dr. Antun Goglia:*

# OBITELJ FREUDENREICH

U poviesti kazalištne umjetnosti i našeg Hrvatskog kazališta zauzimaju znatno i značajno mjesto članovi obitelji Freudenreich, koji su od postanka hrvatskog glumišta pa sve do danas posvećivali svoje glumačke i glasbene talente u korist hrvatske narodne prosvjete. Velikom postojanošću i požrtvovnošću, često i osobnim samopriegorom proslavili su skoro kroz jedan viek naše hrvatsko kazalište od prvog njegovog narodnog probuđenja, pa sve do današnjeg uzpona i procvata.



Uvjeren sam, da će se i današnje pokoljenje zanimati za djelovanje ove obitelji na polju glumištne umjetnosti i odlučio sam opisati život i rad pojedinih članova obitelji Freudenreich.[1])

*

Na nagovor hrvatskog književnika Augusta Šenoe, tadanjeg urednika »Vienca« napisao je Josip Freudenreich svoju autobiografiju u »Viencu« (br. 18., 19. i 20. g. 1881.), nu nije je dovršio, jer je međutim umro.

U tom životopisu napominje se, da se Josipov djed Carolus Franjo Freudenreich doselio u Zagreb iz Moravske g. 1785. i da je bio zanimanjem »mehanikuš«, ali zapravo operni pjevač i glumac. Nije dosada izpravama ustanovljeno, iz kojeg se mjesta u Moravskoj Carolus doselio, a niti njegovo podrietlo. Nu godine 1755. upravljao je novo sagrađenim kazalištem u Brnu Vjenceslav Freudenreich.[2]) Nazivlju ga principalom kazališta, koji je u vrieme korizme, kad je kazalište moralo biti zatvoreno, osigurao obstanak sebi i obitelji kao tvorničar »Fiksir vina«, masti za cipele, kao i sredstava protiv parcova, miševa i kurjih očiju. Kad je nakon godinu dana novčanih neuspjeha morao napustiti kazalište, pošao je na put po Moravskoj s kazalištem lutaka i putnom družinom.

Iako još nije dokazana sveza Vjenceslava Freudenreicha s hrvatskom obitelji, vjerojatnost je očita, a po godinama mogao bi Vjenceslav biti otac Carolusa, koji se doselio iz Moravske u Zagreb.

God. 1788. oženio se Carolus s Agnezom Kreitz, rođenom Slovenkom djevicom, koja po svoj prilici nije voljela kazalište, jer se udala uz uvjet, da se Carolus odrekne kazališta. Iz tog braka rodi se 19. studenoga 1796. sin Josip (otac pisca autobiografije) te Ivan, koji u 4. godini 1797. umre i Barbara umrla 1805. u 6. godini. Poslije boravka od 20 godina, uvršten je Carolus Freudenreich 1806., poradi učinjenih usluga gradu Zagrebu, u red zagrebačkih građana, te je položio prisegu.[3])

Dragutin (Carolus) napustio je kazalište i primio mjesto upravitelja kuće starog zagrebačkog kazališta, (bivši Kasino i današnji Naravoslovni

---

[1]) U ovom članku poslužio sam se ovim izdanjima: N. Andrić: »Spomen-knjiga Hrvatskog zem. kazališta pri otvorenju nove kazalištne zgrade« (Zagreb 1895., tiskara Narodnih Novina). Dr. Milan Ogrizović: »Pedeset godina Hrvatskog kazališta 1860.—1910.« (Izdanje uprave Kr. hrv. zem. kazališta u Zagrebu 1910. Tiskara stranke prava d. d.) i »Hrvatska opera 1870.—1920.« (Izdanje narodnog kazališta Zagreb 1920. Kr. zem. tiskara). »Znameniti i zaslužni Hrvati od g. 925. do 1925.« (Izdanje prigodom proslave 1000 godišnjeg Hrvatskog Kraljevstva 1925.) i Nikola Milan Simeonović: »Moji doživljaji (Zagreb. Kr. zem. tiskara 1918.).

[2]) Vidi: Pirchan Emil: »Bühnenbrevier« (Wien 1938.) i Albert Rille: »Geschichte des Brünner Stadttheaters 1734.—1884.« (Brno 1885.).

[3]) Spis o tom izboru nalazi se u Gradskom arhivu pod br. 365 iz 1806.

muzej, Demetrova ulica 1.), vlastničtvo Antuna grofa Amadea Varhony, a uz to bavio se mehaničarskim poslovima. Jedinca sina J o s i p a izobrazio je za glasbenika, davši mu prvu poduku u Zagrebu a kasnije u Beču. S 22 godine dobije Josip mjesto vojnog kapelnika c. kr. pukovnije Geperta u Zagrebu, te se oženi pjevačicom Klarom Kistler, rođenom Moravkom. Kasnije je bio vojnim kapelnikom u Glini, dok ne primi službu vojnog kapelnika gradiške krajiške pukovnije u Novoj Gradiški.

Njegov otac Dragutin, ostavši udovcem, preseli se u Novu Gradišku. Tamo su za novu crkvu nabavili veliku sliku glavnog oltara, koja je u sakristiji stajala. Dragutin, koji je bio prijatelj umjetnosti, došao je tamo da je vidi. Kad se vraćao iz sakristije kroz crkvu, u kojoj su tesari razmetali drvene skele, pade na njega jedna greda, koja ga na mjestu ubije.

Kapelniku Josipu rode se u Novoj Gradiški tri sina i dvie kćeri. Sin A n t u n, podkapelnik sin F r a n j o (6. X. 1822.) kasniji glumac i komičar, te sin J o s i p (6. X. 1827.). Franjo i Josip slučajno su se rodili u jednaki sat, dan i mjesec a u razmaku od 5 godina.

Josip (otac) primi kasnije mjesto kapelnika slunjske krajiške pukovnije i preseli se u Karlovac. Tu oboli od raka na licu i potraži lieka u Kraljevici, gdje je podlegao bolesti g. 1836.

## JOSIP FREUDENREICH

Poslije otčeve smrti ostade Josip s majkom, bratom i sestrama u Karlovcu do g. 1841. Majka i kćeri radile su za svakdanji obstanak. U Karlovcu je Josip prisustvovao hrvatskim predstavama, kad je prva zagrebačka narodna družina tamo došla na kratko gostovanje. Josip u svojoj autobiografiji spominje, da se dobro sjeća prvih sila tog družtva Badlaja, Gruića, Cap de Morta, Isakovića, gospođe Stein i Veseli. Prve škole svršio je Josip u Karlovcu i Zagrebu. Mladenačka mašta mu se već onda mnogo zanosila za glumačku umjetnost. Da pođe kazalištu bio je još premlad, zato ga majka smjesti u jednu pomodnu trgovinu u Zagrebu. Poslije 6 mjeseci došao je u nauku poplunaru Pichleru, ali samo na 6 tjedana, dok je svršio nauk kod knjigoveže i galanterijskog obrtnika Fridricha, gdje je mogao toliko zasluživati, da je mogao podupirati obitelj i dočekati dobu, da pođe u glumce.

God. 1845. udesi kazalištni impresario Ling nekoliko hrvatskih predstava sa zagrebačkim kazalištnim dobrovoljcima. Tako stupi te godine Josip prvi put na pozornicu, posvetivši se sasvim glumačkoj umjetnosti. Nastupio je kao mlađahni ljubavnik u veseloj igri u jednom činu »Pogibeljno susjedstvo« od Ferde A. Kotzebua. U tom komadu glumio je i njegov brat Franjo, koji je također stupio kao dobrovoljac na pozorištne daske. Dalje su braća nastupila 31. kolovoza 1845. u Seribeovom melo-



dramu »Jelva ruska sirota«. Za ovo djelo napisao je glasbu zagrebčanin Franjo Pokorni[4]. (O tom hrv. glasbeniku potanje kod Freudenreichovih »Graničara«).

Braća nisu mogla živjeti od glumačke plaće, za to su primili službu bubnjara kod kaptolske glasbe a kasnije g. 1848. kod 5. satnije gradske građanske garde[5].



*Josip Freudenreich u narodnoj nošnji. (Slikopis: Weinwurm i Kellemen u dolj. Ilici)*

Za kazalištnog poduzetnika Freiberga dobrovoljci su sudjelovali kod hrvatskih predstava, koje su uviek bile dobro posjećene.

God. 1847. dođe iz Ljubljane poduzetnik Rosenschön. Pobudom dra Demetra bude utemeljeno hrvatsko glumačko družtvo, u kojem je Josip Freudenreich bio mlađahni ljubavnik a brat Franjo komičar. Dobrovoljci morali su glumiti i njemački. Ova sezona izniela je dvie hrvatske glume i to: Kukuljevićevoga »Gusara« i Franje Freudenreicha »Hrvatska svadba« s glasbom Pokornoga. Družtvo gostovalo je jeseni iste godine u Karlovcu. U burnoj godini 1848. razpalo se ovo kazalištno družtvo. Josip ostade bez zanimanja, osim bubnjarskog u građanskoj gardi. Za to

4) Vidi: dr. A. Goglia: »Franjo Pokorni«. Sv. Cecilija 1928. str. 90.
5) Vidi: Arhiv banskog vieća br. 4382/380—1848.

vrieme predstavljahu zagreb. dobrovoljci pod upravom Alberta Ognjana Štrige[6].

God. 1850. dodje iz Varaždina u Zagreb impresario Schwarz koji je angažirao braću. Freuedenreiche i priredio nekoliko hrvatskih predstava. Za kratko vrieme Schwarz izčezne iz Zagreba. Međutim vlastnik zagrebačkog kazališta Krištof Stanković uzme kazalištnu upravu u svoje ruke i kazalište preuredi. Pošto nije imao prave spreme za upravljanje kazališta, prepustio je umjetnički dio raznim nesposobnim upraviteljima. Posao nije uspjevao zato budu 1852. svi glumci odpušteni. Kazalištni poduzetnik Feigh namjesti Josipa Freudenreicha za Karlovac i Varaždin. Kasnije je Josip glumio u Bjelovaru, Petrinji i Glini. Kako u tim mjestima nije bilo uspjeha, krene u Sisak, gdje se do god. 1853. bavio knjigovežkim poslom. U jeseni te godine angažirao je Josipa poduzetnik Ivan Nepomuk Kök[7] u starom varaždinskom kazalištu.

Ivan Kök rodio se u Varaždinu god. 1820. On se posvetio glasbi a naročito violinčelu. Kao violinčelist proputovao je Rusiju. God. 1845. vratio se u domovinu i mjeseca travnja priredio sa svojim zemljakom Ivanom Padovcem, virtuozom na gitari, dva koncerta. Kasnije napustio je umjetničku karieru i god. 1853. nalazimo ga kao poduzetnika varaždinskog kazališta. Iza toga pošao je u glumce. Napisao je više opereta među inima i »Serežanina«, koja se davala u Zagrebu god. 1864.

Naskoro napustio je Josip Freudenreich mjesto u Varaždinu i glumio u Ptuju, gdje se upoznao s mlađahnom pjevačicom i glumicom **Dragojlom (Karolinom) Norweg rođ. Christof**, koja je poslije postala njegova životna družica.

Norwegova rodila se u Beču god. 1832. a njezini pređi bili su glasoviti bečki pjevači i poznati glumac Blumenfeld i njegova supruga Norvežanka te Karlo i Ana Galinger. Ime Norveg uzela je Karolina kad je stupila na pozornicu. Rano je učila pjevanje, pa je u Badenu kraj Beča nastupila s velikim uspjehom kao »Marija« u Donizettievoj operi »Kći pukovnije«. Odlikovala se kao subreta odličnijih vrlina.

Međutim je kazalištni odbor našao poduzetnika Rudolfa Stefana, koji se obvezao prirediti, osim njemačkih, takodjer i hrvatske predstave. Dne 30. listopada 1854. započela je hrvatska sezona s glumom u 2 čina »Gospodar i rob« od Zedlitza, u prievodu Demetra te šalom u 1 činu »Seoska kuća na drumu« od Kotzebua. Kad je Freudenreich saznao, da kazalištni odbor traži glumce za hrvatsku družinu, stavio je ponudu za sebe i Norwegovu. Freudenreichova ponuda bude prihvaćena. Ugovor

[6]) Vidi: »Znameniti i zaslužni Hrvati« str. 258.

[7]) Vidi: dr. A. Goglia: »Dva violončelista Varaždinca«. Sv. Cecilija 1939. i posebni otisak. Ovdje je opisan život i rad Köka.



je podpisao u Zagrebu 23. siečnja 1855. Ujedno preuzme redateljstvo hrvatskih predstava. U tom svojstvu Freudenreich prvi put nastupa 10. veljače. Karolina Norwegova nastupa tek početkom nove sezone o Uzkrsu 1855[8].

Nije bilo dosta voditi kazalištne poslove i odgajati glumce, već je trebalo udesiti repertoare tako, da se kod obćinstva pobudi volja pohađanja predstava. Freudenreich za to prevađa shodne komade, preudesuje ih i lokalizira, te im daje žicu iz dnevnog života. On nastoji stvarati pučki repertoar. Do god. 1856. davale su se takve predstave gdje bi se



*Karolina Freudenreich-Norwegova sa najstarijim djetetom Dragicom*

prikazivalo s patuljcima, čarobnjacima, pelivanima i slično. Freudenreich izabrao je oblik revije, feerije i vaudevilla, zatim traži oblik za prvu hrvatsku pučku glumu. To mu je i uspjelo, kako će se u daljnjem toku ovog prikaza vidjeti.

God. 1856. bude hrvatsko i njemačko kazalištno družtvo razpušteno te Freudenreich i Norwegova primiše angažman u Temišvaru, dok ih koncem godine opet ne pozvaše u Zagreb.

Dne 7. veljače 1857. osvanuše Josipovi »Graničari«, najpopularnija i najviše prikazivana hrvatska gluma, koja je tada značila veliki korak napried u osvajanju zagrebačkog obćinstva. Naslov te glume je: »Grani-

[8]) Vidi: Dr. H. Vinković: »Kako je Josip Freudenreich g. 1855. opet došao na zagrebačko kazalište«. (»Zagreber Morgenblatt« 24. prosinca 1939.).

čari ili Proštenje na Ilijevo«[9]. Imade tri čina: I. čin »Mišolovka«, II. čin »Muž zakonah« i III. čin »Moć sudbine«. Glasbu za tu glumu napisao je hrvatski glasbenik, skladatelj i tadanji ravnatelj kazalištnog orkestra, Zagrebčanin Franjo Pokorni[10].

Pojedini stavci te glasbe jesu: Zbor težaka; Melodram; Šaljiva pjesma pjevana od Karoline; Melodram; Šaljiva pjesma pjevana od Grge; Melodram; Narodna koračnica; Melodram; Šaljiva pjesma pjevana od Karoline; Melodram; Zbor proštenjara; Melodram; Kolo, koje je aranžirao autor glume; Zbor; Melodram i Konačni spjev pjevan po svima. Svoj prvienac posvetio je Freudenreich tadanjem banu Josipu grofu Jelačiću[11].

Franjo Pokorni rodio se u Zagrebu god. 1825. gdje je i umro 1859. Svršio je učionicu glasbenog zavoda, (danas Hrvatski glasbeni zavod), na kojoj je bio učitelj i član družtvenog orkestra.

Kasnije je bio koralist prvostolne crkve zagrebačke i ravnatelj kazalištnog orkestra. God. 1850. osnovao je prvu hrvatsku građansku glasbu u Zagrebu. Bio je plodan skladatelj te je skladao za scensku, orkestralnu, korsku, instrumentalnu i crkvenu glasbu.

»Graničari« davani su prvi puta 7. veljače 1857. Prigodom ove predstave bio je radetlj sam autor u čiju korist je davana ova predstava. On je također glumio graničara Andriju. Ulogu Karoline napisao je Freudenreich za Norwegovu, koju je ona glumila i pjevala. Krčmara Grgu davao je Josipov brat Franjo, pa su ga Zagrebčani po ovoj ulozi zvali Grga. Savu Ćuića glumio je Stjepan Andrijević, Josu Miroslav Plemenčić, a trgovca Križića glumio je nekad poznati Zagrebčanin Masnec, (inače šaptalac). U međučinovima svirao je kazalištni orkestar Pokornijeve skladbe: »Slavjanska uvertira« i »Potpuri narodnih pjesama«. Uspjeh premiere bio je velik a odobravanje i klicanje bez prestanka. Dimitrija Demeter o toj predstavi među ostalim piše: »Više takvih predstava i obezbieđeno je obstajanje našega kazališta«.

»Graničari« bili su za Freudenreicha velik moralni uspjeh, dok mu inače taj prvienac nije donio gotovo nikakove novčane koristi. Nakon premiere prodao je kazalištu pravo izvedbe za 45 forinti. Od tog iznosa izplatio je Pokorniju za skladanje glasbe i namirio trošak priepisa uloga s ukupno 28 for. Konačno mu ostade samo 17 for. U velikoj novčanoj neprilici Freudenreich nije našao drugog izlaza[12]. Iste godine izašlo je

[9]) Vidi: M. Nehajev: »Graničari« (»Savremenik« 1923. br. 1.)

[10]) Vidi: dr. A. Goglia: »Franjo Pokorni«. (Sv. Cecilija 1928. i 1939.).

[11]) Original zahvalnog pisma bana Jelačića od 25. veljače 1857. nalazi se kod Josipovog unuka arh. Aleksandra Freudenreicha.

[12]) Vidi: dr. Hinko Vinković: »Josip Freuedenreich hat für die Graničari 45. Gulden erhalten«. (»Zagreb. Morgenblatt« 3. ožujka 1940.).



tiskom prvo izdanje »Graničara. Izdao je K. Stojšić, a tiskano je u Narodnoj tiskari dra L. Gaja.

M. Nehajev[13], kaže o toj glumi: »Graničari« su najviši napon Freudenreichovog književnog rada i do sada bez sumnje najpopularnija naša pučka gluma. »Graničari« su tako tipičan naš narodni komad, te se može reći, da su čitave generacije imale u »Graničarima« najjači svoj pozorišni dojam iz djetinstva isto onako, kao što su najjaču uspomenu u romanu imali u Šenoinom »Zlatarevom zlatu«.

Freudenreich nije mogao slutiti, da je sa svojim »Graničarima« stvorio najčvršći stup hrv. repertoara do danas. »Graničari« su mnogo desetljeća preživjeli te nisu samo u Zagrebu davani najviše od svih izvedenih domaćih pozorištnih komada, nego su si prokrčili put do najmanjih provincialnih mjesta, gdje su opetovano izvedeni od raznih putujućih družina i diletanata. Do 15. ožujka 1944. »Graničari« izvedeni su u Zagrebu 287 puta. »Graničari« prevedeni su na njemački (Osiek) i na češki jezik.

Naročito izvodili su se »Graničari« kod raznih jubileja Freudenreicha i njegove obitelji, kod kojih su glumili i pjevali članovi te obitelji.

Dne 16. lipnja 1857. predstavlja se po prvi puta Freudenreichov komad: »Vienac dramatskog cvieća« ili »Slava repači, koja nije došla«; quodlibet s pjevanjem i deklamacijom u 2 čina. Glasba od Pokornoga. Taj potpuri također je privlačio obćinstvo.

U ljetnoj sezoni 1857. povede Freudenreich članove hrvatske družine u Karlovac i Sisak, a vrativši se opet, preuze redateljstvo hrvatskih predstava; te je duša hr. kazališta. Proučavao je, glumio je i neumorno pisao. Dne 6. siečnja 1858. bila je premiera njegove omiljele glume u 3 čina s pjevanjem »Crna Kraljica« s predigrom »Prokletstvo na Medvedgradu«. Glasbu za tu glumu skladao je Pokorni. Uz »Crnu Kraljicu« izvedena je 2. veljače 1858. i Vukotinovićeva gluma u 3 čina »Sastanak u gradu Zrinju«. »Crna Kraljica«, »Graničari« kao i g. 1861. napisana gluma »Mađari u Hrvatskoj« budili su u ono doba među domorodnim Hrvatima smisao za hrvatsko glumište te su punili, a i danas još pune, kazalište.

Još je spomena vriedna gluma u 1 činu »Povratak Graničara«, koju je Josip Freudenreich napisao za prijam svog brata Franje, koji je bio dne 24. ožujka 1859. U to vrieme je Freudenreich uz taj veliki stvaralački rad, prevodio razne vesele igre, koje su punile kazalište. Navodim glavnije: Nestroy: »Iznenada«; Seribe: »Na zdravlje«; Morländer: »Kazalištna bezumnost«; Melesville i Duveyrier: »Liepa Mlinarica«, i dr., a g. 1857. preradio je glumu u 3 čina s pjevanjem »Lumpacius vagabundus«

[13]) Vidi: M. Nehajev: »Graničari«. Savremenik 1923. br. 1.

(»Hudi duh«) od I. H. Nestroya. Ova gluma prvi put je izvedena 20. svibnja 1857. Kasnije se obično davala na pokladni utorak. Krojača Iglića glumio je Josip, te je upravo očaravao občistvo. U toj ulozi vidio ga je pisac ovih redaka na poklade g. 1880.

U jeseni 1858. preuzeo je kazalište Hugo Wallburg, koji nije bio obvezan glumiti hrvatski. Na to su se Josip i Norwegova odputili u Lavov, gdje su angažirani na Kr. ovlaštenom kazalištu grofa Skarbeka, kasnije su bili obvezani glumiti u kazalištu »An der Wien« u Beču.

Suvremeni pisac Emil Mario Vacano u svom romanu »Komödianten« spominje Freudenreicha i nazivlje ga hrvatskim Garrickom.

U rujnu 1860. primi Josip pismo od Demetra, koji je osnovao stalno kazalištno družtvo, u kojem mu među ostalim piše: »Hora je, dođite. Sada ima hrvatskom kazalištu obstanka«. Josip odazove se pozivu, te 29. rujna započe nova sezona s »Crnom Kraljicom«, a hrvatske su se predstave nizale jedna za drugom, kao još nikada. Poduzetnik Talijan Ulisse Brambilla najavio je u jesen iste godine operetnu sezonu, ali mu događaj od 24. studenoga, kada je glumac Vilim Lesić na pozornici javio, da će se od sutra igrati samo hrvatski, pomete račune. Poduzetnik otišao je bez traga ostavivši Hrvatima osvojenu scenu.

Glasbenik i skladatelj Franjo Pokorni umro je u mladim godinama dne 26. rujna 1859. On je skladao glasbu za mnogo Freudenreichovih gluma, pa je Josip iz zahvalnosti prema pokojniku izveo dne 23. ožujka 1861. u korist pokojnikove majke svoj novi komad »Dramatički roketi ili Pilule na smieh«, quodlibet u dva čina s pjevanjem, igranjem i deklamacijom. Držim, da je Vilim Müller, tadanji kapelnik u hrv. kazalištu skladao glasbu za taj komad.

Međutim je Freudenreich napisao izvornu glumu u 2 čina »Mađari u Hrvatskoj. Glasbu za taj komad skladao je Vilim Müller, a komad je posvećen Juliju grofu Jankoviću — Daruvarskom. Premiera glume »Mađari u Hrvatskoj« bila je u travnju 1861., ali se radi političkih prilika davala samo nekoliko puta.

Vilim Müller (1800.—1882.) rodom Bečanin, bio je u Zagrebu ponajprije učitelj u glasbenoj učionici Glasbenog zavoda, zborovođa hrv. pjev. družtva »Kolo«, ravnatelj kazalištnog orkestra i orguljaš u crkvi sv. Katarine. Skladao je na svim poljima glasbe. Mnogo se je izvodila njegova skladba »Slike iz Hrvatske[14]).

[14]) Vidi: dr. B. Širola: »Pregled povijesti Hrvatske muzike« «Edition Rirop — Zagreb, str. 248; dr. A. Goglia: Orkestralna muzika u Zagrebu«. Sv. Cecilija g. 1934. 1935 i posebni otisak str. 14.



God. 1863. preuzeo je Freudenreich upravu kazališta uz godišnju subvenciju od 600 for. Računajuć na ukus obćinstva uveo je tom prigodom operetu, koja se već tada smatrala pretečom hrvatske opere. Članovi operete bili su: Norwegova kao prva subreta, Travenićka, Lesićka, Višnjićeva, Franjo i Slavan Ban. Davale su se većinom Offenbachove operete. Dne 8. studenoga 1863. davana je na našem kazalištu p r v a o p e r e t a n a h r v a t s k o m j e z i k u »Svatba kod svetiljaka«. Daljnje Offenbachove operete davane su: »Suprug pred vratima« 5. ožujka 1864.; »Djeva iz Elizonda« 17. prosinca 1864.; »Čarobne gusle« 19. studenoga 1864.; »Deset djevojaka a ni za jednu muž« 17. studenoga 1866.; »Daphne i Cloe« 31. ožujka 1868. Od drugih skladatelja izvedene su ove operete: Suppé: »Pjesnik i seljak« 30. rujna 1866.; Roth: »Grizetta« 23. siečnja 1868.; Wilke-Barbieri« »Put u Kinu« 8. siečnja 1870.; Z a j c: »M o m c i n a b r o d« 9. o ž u j k a 1867. k a o p r v a h r v a t s k a o p e r e t a te »Župni sud« 30. svibnja 1870. i dr. Sva libreta ovih opereta preveo je Freudenreich.[15])

God. 1j63. iznio je Freudenreich dva manja djela: »Remete«, crta iz zagrebačkog života, tableau u 4 slika, davana 18. siečnja i »Hrvatska berba« izvorna crta u 3 slike, davana 3. ožujka.

Za poklade 1863. napisao je ove komade: »Harlekin prvi put u Hrvatskoj ili Pierotove nezgode«, pantomima za prokuhavanje pokladnih tjestenjaka u 1 činu (1. veljače 1863.); »Vjetrenjače u Volovcu ili Način, kako je moći stare babe pomladiti«, šaljiva pantomima u 1 činu (15. veljače 1863.); »Tri dana iz dojduće nedjelje«, tri velike šaljive ali i istinite slike iz našeg života za 50 osoba (7. veljače 1864.). U tim komadima pokazao se Freudenreich kao pravi vještak u aranžiranju ovakvih pozorištnih efekata za šire obćinstvo.

U siečnju 1865. davana su dva Freudenreichova divertimenta: »Alcida ili Bakova svečanost« i »Vile Hrvatice ili blagi san jednog drvara«.

Za Freudenreichove uprave poskočile su izvorne drame i to: Demeter: »Teuta« (13. ožujka 1864.); Subotić: »Zvonimir kralj hrvatski« (28. veljače 1864.); »Prehvala« (16. siečnja 1864.) i »Nemanja« (4. srpnja 1864.).

Dne 28. ožujka 1864. davana je Kökova (vidi g. 1853.) izvorna hrvatska spjevoigra u jednom činu »Serežanin«, koja je bila s dobrim uspjehom na više većih kazališta predstavljena. Glavnu ulogu Anke pjevala je Norwegova.[16])

Od mjeseca srpnja 1864. uprava je opet u rukama kazalištnog odbora, ali Freudenreich i dalje ostaje glavni činbenik, samo što mu na repertoar

[15]) Vidi: dr. A. Goglia: »Ivan pl. Zajc« (Sv. Cecilija 1931. i 1932. i posebni otisak str. 9).

[16]) Vidi »Narodne Novine« 1864. br. 75.

više utječu Demeter, Subotić i napokon August Šenoa, koji je od g. 1868. administrativnim ravnateljem.

Zanimljiva je bila večer 27. listopada 1868., kad se davala šala u jednom činu »Garibaldi« od Julija Rosena u prievodu dra Demetra i Offenbachova opereta: »Deset djevojaka a za nijednu muža« u kojoj je prvi puta nastupila Zagrebčanka Sofija Kössler, koja se je vratila iz Beča, gdje je učila pjevati.

Sutradan je stigla prijava gradskom poglavarstvu pod br. 56/Pr., da se je Freudenreich prigodom predstave vesele igre »Garibaldi« usudio takozvanim »ekstemporiranjem« napasti visoku vladu, dočim je svojim načinom upleo u svoju ulogu postupak vlade protiv učitelja, koji su iz hrvatskih škola bili odpušteni radi lošeg ponašanja. (U spomenutoj igri glumio je naime Freudenreich protagonistu školnika Ribića). Iztragu vodio je tadanji gradski načelnik Mihalić. Uspjeh iztrage bio je taj, da je Freudenreich od načelnika dobio ustmeni ukor.

G. 1871. bude proslavljen prvi jubilej hrvatske pozornice. Dne 16. veljače 1871. pozdrave Hrvati Josipa Freudenreicha kao prvog redatelja i učitelja. Istog dana slavio je 25. godišnjicu svoga rada na hrvatskoj pozornici. Kazalištna zgrada bila je izkićena hrvatskim trobojnicama. Dramaturg August Šenoa pozdravio je na pozornici svečara u ime uprave i predao mu **srebrni vrč s nadpisom:** »Prvom hrvatskom glumcu«. Zatim je započela predstava svečanom uvertirom »Graničari« (op. 296), koju je za tu proslavu skladao Ivan pl. Zajc. Iza toga izveden je prolog, kojeg je izpjevao pjesnik I. Trnski, a deklamirala ga Maca Perisova, te svečaru predala srebrni lovor vienac. Na koncu prologa bacali su po gledalištu pjesmu, koju je izpjevao dr. I. Zahar. Zatim je izvedena gluma »Graničari«.[17]) Poslije predstave bio je u Građanskoj streljani sjajan banket.

G. 1872. umirovila je zemaljska vlada Norwegovu poslije 17 godišnjeg službovanja. Ona je dalje podučavala pjevanje i umrla je g. 1903. G. 1872. izgubi Freudenreich stan, kojeg je uživao u kazalištnoj zgradi.

G. 1874. napisao je Freudenreich svoju četvrtu izvornu glumu u 2 čina »Udmanić ili zlo rodi zlo«, koja je odmah tiskana, ali tek 28. lipnja 1879. prvi put izvedena. Freudenreich je dalje radio u kazalištu kao nadredatelj i glumac.

G. 1878. zamoli Freudenreich umirovljenje, no prije nego je toga dočekao, umro je. Od prevelikog napora i uslied čestih uzrujavanja, poboljevao je zadnjih godina na srdcu, pa vrativši se dne 27. travnja 1881.

---

[17]) Potanje o toj slavi: Freudenreich: »Autobiografija« (Vienac 1881, str. 302; Andrić: »Spomen-knjiga hrv. zem. kazališta« (Zagreb 1895. str. 51); dr. A. Goglia: Ivan pl. Zajc (Sv. Cecilija 1931. i 1932. i posebni odtisak str. 22) i Antonija K. Cvijić: »I opet se diže stari zastor« (Izdano g. 1922. str. 4).



iz kazališta kući naglo je preminuo. Dne 29. travnja izpratio je Zagreb svog ljubimca Josipa Freudenreicha do hladnog groba. Građanstvo, činovnici, književnici, glumci, umjetnici i školska mladež, hrv. pjev. družtva »Kolo« i »Sloga«, te razna druga družtva, sve se to okupilo, da pokojniku izkaže zadnju počast. Na sprovodu je sudjelovala vojnička glasba, a za liesom išla je rodbina i dramatsko družtvo u crnini. Nad grobom odpjevala su pjevačka družtva nadgrobnu pjesmu. Ravnatelj drame Adam Mandrović ganutljivim govorom oprostio se od svog milog druga.

**Freudenreich spada** u četu onih glumaca, koji su počeli stvarati hrvatsko kazalište, a u toj četi bijaše on jedan od prvih. Nema struke u obsegu dramatske umjetnosti, u kojoj nije stupio na pozornicu. Najbolje uspievao je u karakternim veselim ulogama i u lakrdiji. Freudenreich bijaše neobično domišljat i darovit čovjek, te je stvorio na pozorištu više figura, koje njegovi suvremenici nisu mogli zaboraviti: Harpagona u Molièreovom »Škrtcu«, Karla Moora u Schillerovim »Razbojnicima«, Siromašnog markiza u »Partiji piketa« od Fourniera, Kralja Zvonimira u Subotićevom »Zvunimiru«, Ljubavnika u »Čvrčku« od Birch-Pfeifferove, Dimitrija u Demetrovoj »Teuti«, Grgu u »Graničarima«, Groždića u »Hoće da vraguje« od Nestroya, Milionara u »Razsipniku« od Raimunda i u drugim ulogama. Bio je vrstan redatelj i mnogo je literarno radio. Svoj literarni rad primienio je časovitim potrebama obćinstva i njegovog ukusa. Preveo je mnogo drama i veselih igara.

Velika je Freudenreichova zasluga da je baš u početno vrieme razvitka hrvatskog kazališta odgojio velik broj glumaca (Mariju Ružičku-Strozzi, Ivku Kraljevu i druge).

Ogrizović u svojoj knjizi »Pedeset godina Hrvatskog kazališta 1860.—1910.« kaže, da Freudenreich i Šenoa zajedno s Demetrom čine zlatni trolist u prošlosti hrvatske Talije. Nehajev karakterizira ga ovako: »Freudenreich nije imao druge misli u životu osim misli na kazalište i to na našu hrvatsku pozornicu u njenom najtežem početku. On je toj pozornici dao svu svoju umjetnost glumačku i redateljsku, on joj odgaja podmladak, uz Demetra stvara prvi hrvatski repertoar, napokon u »Graničarima« daje Freudenreich hrvatskoj pozornici prvi i pravi pučki komad. Ako Demeter zaslužuje ime prvog literarnog vođe, to je Freudenreich naš prvi praktičar kazališta, glumac dušom i tielom, koji je brigu za kazalište smatrao pravim svojim metierom. U najtežim prilikama stvara prve uslove našeg današnjeg glumačkog i pozorištnog napredka«.

Od njegove djece četvero se posvetilo glumačkoj odnosno pjevačkoj umjetnosti i to: D r a g i c a, D r a g u t i n, Z v o n i m i r i M i c i k a.

U počast i spomen tog uvaženog umjetnika prozvane su u l i c e i to:

u Zagrebu Kazalištna ulica i u Novoj Gradiški Potočna ulica — Freudenreichovom.

Lik Josipa Freudenreicha nalazimo na Bukovčevoj slici »Hrvatski preporod« zastora novog kazališta, uz Demetra, Lisinskoga, Bogovića, Livadića i Preradovića na stepenicama, koje vode do hrvatskog pjesnika Gjive Frana Gundulića.

Nastojanjem »Družtva Zagrebčana« postavljeno je Josipovo poprsje, koje je izradio akademski kipar Fran Kršinić u predvorju velikog kazališta. Svečano odkriće bilo je dne 19. ožujka 1933.[18]) Prvo hrv. pjev. družtvo »Zora« u Karlovcu također je izkazalo počast umjetniku, koji je često gostovao u tom gradu, pa mu je postavilo reliefsliku u svom Zorin-Domu.

Dne 22. listopada 1922. svečano je proslavljen jubilej predstave »Graničara«, koji su davani 200 puta na zagrebačkoj pozornici i ujedno 40. godišnjica djelovanja glumca Dragutina Freudenreicha, sina Josipova. Tom zgodom je Družba braće Hrvatskog zmaja postavila na kući br. 6. u Županijskoj ulici, (danas ulica 29. X. 1918.), gdje je Josip umro, spomen ploču s ovim nadpisom: »Ovdje je umro 18. IV. 1881. J. Freudenreich, glumac, redatelj, pisac i stvaratelj Hrvatskog kazališta. O 200. prikazivanju »Graničara«. B. H. Z. 1922.«

Dne 6. studenoga 1927. odkrivena je u Novoj Gradiški povodom 100. godišnjice rođenja Josipa Freudenreicha na općinskoj zgradi, u kojoj je danas Ženska pučka škola spomen ploča s reliefnim Josipovim likom, kojeg je izradio kipar Joza Turkalj. Uz druge svečanosti davani su »Graničari«. Glumili su članovi Freudenreichove obitelji, koji su prisustvovali ovoj svečanosti: Grgu: Dragutin, sin Josipov; Karolinu: Marija, kći Josipova; Križića: Ing. Aleksander, unuk Josipov i Macu, njegova žena Olga. Ostale uloge glumili su domaći kazalištni diletanti.[19])

Zanimljivo je, da je odbor Kazalištne mirovinske zaklade (predsjednik Kneisel, tajnik A. Mandrović, blagajnik Strozzi), razpravljao g. 1882. o tom, da se Josipu Freudenreichu postavi spomenik u Zagrebu. Do ostvarenja tog nauma nije došlo. Nadgrobni obelisk podigoše mu prijatelji.

(Nastavit će se)

[18]) Vidi: »Teater«, polumjesečnik za kazalištni i koncertni život g. 1933. br. 5.
[19]) Ova proslava potanko je opisana u listu »Graničar« od 12. studenoga 1927., koji je izlazio u Novoj Gradiški.



# *Zagrebu*

*posvećeno „Družtvu Zagrebčana" od Marka Vuškovića*

*Biel kô morski galeb,*
*Sjaj mu pravog zlata,*
*Takav nam je Zagreb*
*Ponos svih Hrvata.*

*Daleko od njega,*
*Za njim srdce boli,*
*Zato iznad svega,*
*Hrvat Zagreb voli.*

*Gdje Maksimira raj?*
*Gdje Tuškanac i Cmrok?*
*Gdje ima takav kraj,*
*Što stoji mu uz bok?*

*Poviest gornjeg grada,*
*Ima sjajnu stranu.*
*Tam je dvor i zgrada,*
*Hrvatskomu banu.*

*Kazalište staro*
*Svjedoči nam jasno*
*Da što Hrvat stvarô,*
*Bilo uviek krasno.*

*Kamenita vrata,*
*Krvav most i Grič,*
*Slava su Hrvata,*
*A dušmaninu bič.*

*Mirogoj pak skriva,*
*Kada prošlost sjala.*
*Dokaz tam počiva,*
*Što Hrvatska dala.*

*Hrvatu je Zagreb,*
*Visok pojam časti.*
*Pak će rado za njeg*
*U borbi i pasti.*

*Angelo Gjurski:* (Svršetak)

# IZ DNEVNIKA JEDNOG STAROG ZAGREBČANA

Neko vrieme iza toga morao je pisac ovih reminiscencija odslužiti vojnički rok u aktivnoj službi. I to ponajprije u onim nekadanjim vojničkim barakama na Ciglani, a potom u t. zv. domobranskim barakama, koje su nekoć stajale tik željezničkog nasipa uz Savsku cestu. Te barake su bile mračne i uzke, kad je daždilo, odmah je voda curkom curila na sve krajeve na nas rekrute, koje su tamo ulogorili, da nas nakon par dana odpreme u Hercegovinu. Prije toga podieliše nam vojničke odore i puške. Bili smo spremni, da nas transportiraju u željezničke vagone pod vodstvom poručnika viteza Obertynskog. Uz pratnju vojničke glasbe i

koračnice: »Oj Banovci« strpaše nas u vagone i vlak nas odveze najprije u Ljubljanu, gdje smo u dvorištu neke velike vojarne čekali na rekrute iz Slovenije i s njima zajedno krenismo u Trst, gdje stigosmo po najvećem bljuzgu. Onako prokisli ukonačiše nas u jedan magazin, gdje je bio prije toga ugljen. Taj magazin za ugljen nalazio se kod »Lazzareto vechio« Sliedeće večeri ukrcaše nas preko 900 rekruta na Lloydov parobrod »Jonio«. Kad se mrak uhvatio podigao se jaki jug, koji nas je tako snažno zaljuljao, da je više od polovice mojih suputnika oboljelo od t. zv. morske bolesti. Ja sam se međutim zavukao u nutrinu broda, podbočio se kabanicom i telečakom, da me ljuljanje ne odkotrlja na glave mojih drugova, koje je ljuljanje također bacalo amo, tamo. Sliedećeg se jutra probudih, oko 5 sati, a sat kasnije poslije toga, mogoh se već na palubi diviti krasnoj panorami, koja nam se je prostirala pred očima. Otok do otočića, zelenom maslinom, smokvami i vinovom lozom obrastao. U brežuljastim ograncima tik otočića utisnuše se oveće ili omanje drage, iz kojih se bjelasahu veći i manji gradići i seoca iz tvrdoga kamena. Zapjevasmo uzhićeni od tolike krasote: »Oj divne mi Dalmacije, zaboravit ne ću ja!«

Do Korčule stigosmo sa zakašnjenjem, jer se nešto poremetilo kod stroja. Dabome da smo tek narednog dana stigli u Gruž, u Dubrovačku luku. Nakon kratkog odmora svrstamo se u redove i krenusmo u Dubrovnik. Preko Straduna otišli smo iz Dubrovnika bez zadržavanja na put, koji kreće prema Trebinju. Ostavljajući Dubrovnik u zaleđu, stadosmo se uzpinjati strmom cestom na brdo, koje je prirodna granica Dalmacije i Hercegovine. Kiša nas je kvasila do kože. Kad stigosmo u Drieno bili smo mokri i pokisli na skroz. U ono nekoliko kućica malenog seoca stisnuli smo se, gdje je tko mogao, da se sklonimo od kiše, da se odmorimo. Ja sam bio sretan, da sam naišao na neku gostionicu, gdje sam se malo okriepio vinom i »pršutom«. Poslije jednosatnog odmora naš je transport nastavio put. Nevrieme još je jače razularilo svoje prirodne elemente. Gromovi udarali na okolišne visove i odvaljivali blokove kamenja s litica u nizinu.

S desne strane izniknula je patrola »štrajfuna« koji se jedva spasiše od takove kamene lavine, koja se skotrljala par metara pred njih. Mi smo nastavili po najvećem pljusku taj tegobni put, a kad prolazismo preko Popova polja, primjetismo već nedaleko svjetlucanje zgrada u Trebinju, kuda stigosmo u podpunom mraku. Ondje nas smjestiše u neke daščare na poljani nedaleko rieke Trebinjščice.

Valja mi primietiti, da se momčad naše zagrebačke pukovnije, unatoč tegobama, koje smo kod rekrutovanja prepatili odmah uživjela u nove životne prilike onih Krajeva. U mojoj se satniji, mi Zagrebčani, udružismo



u pjevačko društvo, koje je zgodimice svojom pjesmom zabavljalo, pored svojih drugova i domaće pučanstvo, naročito kada smo, za prostog vremena, osvanuli kod »Naglića« ili »kod Marice« u tvrđi. Mojoj satniji nije bilo suđeno, da ostane u gradu, jer nas podieliše u detašmane na okolištnim tvrđavama (Werkovima). Naša četa krenula je 22. XI. preko Lastve na »Visoku glavicu«.

I onog dana bilo je jako ružno vrieme. Koracali smo cieli dan uzbrdice, a »solika« omrtvila nam je desnu stranu lica. K'tomu se je podigla orkanska bura, koja nam je otežčavala napredovanje u hodu, a voda nabujale Trebinjčice u dolu preplavila je cestu. Na mjestancu kod »Valentićeva izvora« odniela je bujica most preko Trebinjčice; i polovica satnije, koja se nalazila još preko rieke morala je na konjima pregaziti vodu uz pogibelj života. U večer smo konačno stigli na cilj na Kordun »Visoku glavicu«.

Spomenuti Kordun, bio je zapravo, tvrđava na rtu brda, kojih 50 četvornih metara obsega okružen debelim zidovima. U sredini nalazile su se dvie puškarnice. Prva zgrada služila je momčadi kao vojarna i kuhinja, a druga za častničke prostorije. Izmedju tih zgrada protezalo se dvorište sa cisternom i kula barutana. S kule, na koju se uzpinjalo kamenim stepenicama, bio je vrlo romantičan izgled na sva okolištna brda. Jugoiztočno prostiralo se crnogorsko Grahovo polje izpod velebne »Biele gore«, sa svojim vječitim sniegom. Borovi vršci virili su izpod sniega tog brda. Kojih stotinu koraka od Korduna nalazio se izvor »Begovo Korito« na samoj granici Hercegovine i Crnegore. S ovim se izvorom služismo mi i Crnogorci izmjenice.

Naš kordun nalazio se na brdu mnogo više, nego što je naše Sljeme a bio je spojen telefonom s brzojavnom postajom Lastva. Malo dana nakon našeg dolazka na Kordun zapao je silan snieg i zatrpao sve staze i prilaze do Korduna, oko kojega se uveče šuljahu gladni vuci, urličući i zavijajući. Naše su obhodnje imale noću težku službu uzduž granice, po šiljastim hridinama, hodajući nad zaleđenim šiljastim kamenjem. Bili su u opasnosti, da se ne poskliznu niz pećine u ponore. Svakih četvrt sata odazivale su straže s Kordunima i obhodnjama s propisanim uzvikom: »Wer da! Patroll vorbei!« Kasnije me je poveo poručnik Obertynski na svoj Kordun »Borovu glavicu«. Odanle je bio krasan vidik preko Hercegovine na more i na Lokrum.

Iz Hercegovine bio sam premješten I. Bataljon u Bosni. Dvie Kompanije bile su u Travniku, a dvie u Jajcu.

Vratio sam se kroz Dubrovnik morem do Rieke. Od Zagreba, Broda, do Zenice gdje sam se izkrcao, da prosliedim pješice u Travnik.

U Travniku desila mi se mala nezgoda. Ljeti god. 1888. car Franjo Josip odlučio je prisustvovati velikim carskim manevrima, pa je stigao iz Beča, preko Madžarske u Bjelovar, gdje mu se po službenom ceremonialu moradoše pokloniti svi doglavnici zemlje. Uz ostale, morao je i biskup Strossmayer, doći iz Đakova te mu se službeno pokloniti. Car ga je kod te zgode vrlo nemilostivo primio i prekorio ga, da je njegov politički rad panslavistički, zatim mu povišenim glasom predbacio, što je brzojavno pozdravio zasjedanje pravoslavnog kongresa u Kijevu, jer je tada Austro-Ugarska stajala u dosta napetim odnošajima s Rusijom. Strossmayer je uzdignute glave caru odgovorio:

»Majestät, mein Gewissen ist rein«! Ciela europska štampa s velikim zanimanjem komentirala je taj incident, a Madžarska ga je žučljivo napadala.

To je potaklo, nas podčastnike Hrvate travničkog garnizona, da izkažemo Strossmayeru naše poštovanje jednim pozdravnim brzojavom, zbog kojeg je usliedila iztraga protiv nas podpisnika brzojavke sa strane jednog auditora 15. vojnog zbora iz Sarajeva. Povod iztrazi dala je jedna anonimna prijava protiv nas, koja je bila naslovljena na nas preko 15. vojnog zbora. Završetak te prijave svršavao je sliedećom »Kiticom«:

»Smetište je carstvo petla
gdje se baca stara metla,
Stara metla, stara čizma
I idea panslavizma«!

Uspjeh te iztrage bio je premještaj narednika: Milkovića, Vodogažca, Lackovića i drugih iz Mostara u Ugarsku.

*Viktor Kučinić:*

# USPOMENE NA PETROLEJSKU SVJETILJKU

## KRATKOTRAJNA SLAVA

Davno je već tome, što smo u Zagrebu prestali rabiti petrolejsku svjetiljku i skoro se je više i ne sjećamo. Davno? Pa tek je prošlo nekih 80 godina od dana, kad se u Evropi pojavila prva petrolejka, a osam desetljeća i ne znači mnogo u povjestnici ljudskoga roda. Vraz i Lisinski nisu ni znali za petrolejsku svjetiljku. Obojica su noću radili kod svieće ili uljanice i obojica umrieše desetak godina prije nego li je u Zagrebu zasjalo prvo petrolejsko svietlo. A ipak, ta naša dobra, pitoma stara svjetiljka, koja je još prije 30 godina unašala u naše domove svojom večernjom raz-



svjetom toliku intimnost — spada danas u prošlost. Petrolejka, iako je izumljena u Americi — pravo je čedo Franz-Jozefinskoga doba. Pojavljuje se 10 godina nakon što je Franjo Josip I. zasjeo na priestolje — a nestaje iz naših gradova par godina prije njegove smrti. Tek na dalekoj periferiji i u seoskim kućicama održala se petrolejka i do dana današnjega.

## RAZSVJETA U PROŠLOSTI

U pradavno vrieme, kad bi nastupila noć — osvjetljavala je primitivne ljudske nastanbe vatra s ognjišta, a kasnije luč. To prastaro razsvjetno tielo bila je treska, iztesana iz borovog, bukovog ili grabrovog drva a utaknula bi se u drveni il željezni stalak pričvršćen negdje na stieni. Luč, kad bi izgarala vrlo se dimila, trebalo ju je svakih par časaka podkresivati, a uz to je i dosta brzo izgarala. Nu gle! Ta prastara i nepraktična luč najdulje je siromašnome narodu poslužila za osvjetljavanje njegovih prostorija, sve tamo do druge polovice XIX. stoljeća, dok nije odkriven jeftini petrolej.

Uz luč pojavljuju se u gradovima već u najstarije doba prve svjetiljke: školjka ili zdjelica izklesana iz kamena, okrugla ili ovalna oblika sa stienjom utaknutim u mast ili loj. Egipćani, Grci i Rimljani usavršuju ovu prvu kamenu svjetiljku tako, da dobiva kljun, kroz koji prolazi fitilj i ručku a uz to budu s vremenom u svome obliku sve ukusnije dotjerivane te su ove, naročito rimske svjetiljke, ljevane u bronci ili izradjene u keramici dobivale i pravi umjetnički oblik. Neke od takovih svjetiljaka imale su i po 3 kljuna, dakle i 3 stienja, neke su dobile posebne noge ili stalke, druge bi visile sa stropa a u njima je sada već izgaralo ulje. No razsvjeta ove svjetiljke bila je slaba i crvenkasta, jer je stienj bio okrugao, pleten, a strujanja uzduha, kao kod kasnijih svjetiljaka sa staklenim tuljcem, nije bilo.

U srednjem vieku izradjuju se svjetiljke iz lima ili kositra, nešto su više nego antikne, duljeg su kljuna, istoga stienja a po vanjskome su obliku mnogo neukusnije i glomaznije nego stare rimske i grčke svjetiljke, koje danas nalazimo po muzejima.

Svakako je veoma čudno, da se ova antikna svjetiljka iz doba Egipćana, Grka i Rimljana nije gotovo ništa usavršila sve tamo do druge polovine XVIII. stoljeća. Više od 2000 godina ljudski um nije ništa izumio, da dotjera ovu staru antiknu svjetiljku. Tek godine 1782. pronadjen je plosnati stienj, godinu dana kasnije žižak i stakleni tuljac. Sad je tek svjetiljka dobila svoj pravi oblik. Naravno, da je time nastala velika preokretnica u umjetnoj razsvjeti. Na tom istom sistemu osnovana je godine 1855. i prva petrolejska svjetiljka, kakove manje više upotrebljavamo još i danas.

Da se naša uljanica nije stoljećima ništa poboljšala, kriva je svieća, koja bijaše ljudima poznata već u II. stoljeću iza Krista. Svieća po svome

obliku dosta liepa, veoma je jednostavno i praktično razsvjetno tielo, bez čadje, smrada i dima — i zato iztiskuje po gospodskim dvorcima i po bogatim patricijskim kućama uljanicu. Lojane svieće upotrebljavaju se u privatnim kućama a voštanice, dosta skuplje, u crkvama. Stearinske i parafinske svieće pronadjene su mnogo kasnije, oko 1833. Uz svieću zauzima u srednjem i novom vieku važno mjesto baklja, za osvjetljivanje javnih i otvorenih mjesta. Naravno, siromak na selu ili u predgradju upotrebljava i nadalje luč, jer nema novaca za skupe svieće, ili ulje a još manje za baklje. No konačno je došlo vrieme, da i siromaci dobiju bolju razsvjetu.

Izmedju 1850. i 1860. odkrivena su u Sjevernoj Americi ogromna nalazišta petroleja, pogotovo u Pensilvaniji. Zemno ulje ili petrolej bio je već odavna ljudima poznat, ali nisu ga znali praktično izkorišćivati a pogotovo ne za razsvjetu. Petrolej nakon odkrića u Americi ubrzo, za dvie do tri godine, osvaja čitav sviet: gradove i sela, dolazi u najzabitnije seoske potleušice, odakle uslied svoje jeftinoće iztiskuje tisućgodišnju luč.

I u nekoliko godina, svi evropski gradovi, ukoliko nisu razsvjetljeni plinom, dobivaju uličnu petrolejsku razsvjetu (Bukurešt prvi: g. 1857.), koja zamjenjuje dotadanju svjetiljku na ulje. Petrolejska razsvjeta bila je opasan takmac tada već razgranjenoj plinskoj razsvjeti, (London imao je već 1815. uličnu plinsku razsvjetu), jer siromašnijim občinama nije bilo moguće, da grade skupe plinare, da ruju ulice i trgove i polažu u zemlju plinsku mrežu. A i bojazan od eksplozije i otrovanja bila je mnogo kriva, da se plin nije mogao tako brzo širiti kao petrolej.

Konačno je ipak uspjelo plinu da pobiedi petrolej — no ne za dugo, jer već koncem XIX. stoljeća električna razsvjeta na svom pobjedonosnom putu ubrzo potiskuje u gradovima plinsku razsvjetu kao i još preostale petrolejske svjetiljke sa gradske periferije.

## JAVNA RAZSVJETA U ZAGREBU

U srednjem i novom vieku, sve tamo do vladanja Marije Terezije, osvjetljuje noću tiesne zagrebačke ulice jedino mjesec, a kad ga nema, gradjani kad idu ulicom, osvjetljuju sebi put bakljom ili limenom svjetiljkom, u kojoj gori ulje ili svieća. Tek jedna jedina javna svjetiljka gori u XVII. stoljeću na Griču: iznad ulaznih vratiju gradske viećnice. U prvoj polovini XVIII. vieka (oko 1750.) gornji grad imade već pravu razsvjetu od 7 uljanica: 1 je pred Kamenitim vratima, 1 pred vratima Dveraca, 1 pred vratima kod Popova tornja, 1 pred vratima u Mesničkoj ulici, 1 pred zemaljskom kućom na Markovom trgu, 1 pred kraljevskim dvorcem na Katarinskom trgu i 1 pred magistratom u Gospodskoj ulici. S vremenom ovaj se broj stalno povećao i godine 1813. imade ih već na samoj Južnoj promenadi (Strossmayerovo šetalište) 14 komada, naravno još uviek uljanice, ali sad već sa žižkom i staklenim tuljcem. Po gradskim ulicama svjetiljke su pričvršćene o uglove kuća, obično jedna na početku a jedna na svršetku ulice. Dakle vrlo slaba razsvjeta! No osim ovih javnih svjetiljaka gore izpred kućnih vratiju pojedinih velikaških palača i kurija, privatne svjetiljke, često umjetnički izradjene. Dvie takve svjetiljke iz kovanoga željeza, liepo ukrašene, jamačno iz XVIII. stoljeća postoje još i danas na Kaptolu: izpred kuće broj 24 (kurija kanonika dra Radičevića), te izpred kuće broj 2 (nekadašnja kanonička kurija, prodana g. 1885. trgovcu Arku). Ove su svjetiljke smještene tako, da ujedno osvjetljuju svete slike ugradjene na pročeljima tih kuća.

Kad se petrolej udomio u Evropi, dobiva i Zagreb javnu petrolejsku razsvjetu (oko 1858.) zapravo dotadanje svjetiljke, u kojima je gorilo ulje bivaju preudešene na izgaranje petrolejem. Dakako, petrolejke gore samo po gradu, a nešto udaljenije ulice i periferija i nadalje su u mraku. Godine 1862. osvjetljuju zagrebačke ulice i trgove ukupno 244 petrolejke. No godinu dana kasnije (31. X. 1863.) zasjale su prve plinske svjetiljke po Jelačićevom trgu, Ilici i Kolodvorskoj ulici. Plinska mreža brzo se razprostranila te iztisla iz gradskih ulica petrolejke, koje po glavnim gradskim ulicama i trgovima i nisu dugo gospodovale: svega četiri do pet godina!

Drugčije je bilo s pokrajnim ulicama i predgradjima. Tu plinska mreža i nije bila provedena, pa su petrolejke ove krajeve osvjetljivale više od pola vieka, a tek električna razsvjeta (zasjala po središtu grada prvi puta 5. XI. 1907. u 6 sati na večer) počela je nakon svjetskoga rata potiskivati petrolejke sa bliže i dalje periferije.

Zagrebačku javnu razsvjetu mogli bismo po prilici ovako podieliti: od 1750.—1858. uljanice, od 1858.—1863. petrolejke, od 1863.—1907. plin, a od 1907. dalje elektrika. Naravno, da se granice, kad je koja od gore spomenutih razsvjeta prestala funkcionirati ne mogu točno odrediti, jer još i danas imademo po zagrebačkim ulicama uz električne sijalice i plinske svjetiljke, a gdje gdje na periferiji gore bogme i stare petrolejke na visokim drvenim stupovima.

O javnoj petrolejskoj razsvjeti u Zagrebu mogli bismo još ovo reći: Godine 1884. gorilo je po našim ulicama 189 petrolejskih svjetiljaka a na Mirogoju 14, dakle ukupno 203 komada. U gradu gore svjetiljke kroz čitavu godinu od mraka do 2 sata u noći, a na Mirogoju samo u zimsko doba: od 1. studena do konca ožujka od 7—11 sati. Te iste godine imao je grad 7 pravih nažigača i 7 težaka-nažigača, koji su na večer morali bezplatno užigati petrolejke zato što su preko dana bili zaposleni na gradskim cestama.

Za čudo, godine 1930. bilo je u Zagrebu 550 javnih petrolejskih svjetiljaka, a tek od sliedeće godine stala je gradska električna centrala u većem zamahu širiti svoju mrežu po periferiji, tako da je g. 1939. broj pe-

trolejka spao na 60 komada. Danas ih još imade 55 i to: Jelenovac 17, Zelengaj 4, Maksimirski odvojak 2, Stara Pešćenica 2, Nodilova ulica 2, Livadice 2, Livadarski odvojak 1, uz prugu iza plinare 6, uz prugu kod Crnoga puta 5, Širolina ulica 1, Vranovinski odvojak 2, Bračka ulica 1, Rabska 2 Folnegovićeva 1, Savica 5, Dubrovačka 1, Obrovska 1. No i ove zadnje petrolejke zbog ratnih prilika, nestašice petroleja i zamračivanja ne gore od godine 1940. Neke su skinute, neke razbijene, negdje su stupovi pokidani, a po svemu izgleda, da ove svjetiljke ne će više razsvjetljavati zagrebačke ulice, jer će po svršetku ovoga rata biti zamjenjene električnom razsvjetom.

I tako je u Zagrebu nestala ona noćna romantika, koju nam je nekoć dočaravala ulična petrolejska lampa iz zeleno obojadisanog lima sa 4 trapezasta stakla, olovnim grozdićem na vrhu i staklenim trbušastim cilinderom, koji je obično bio naheren i služio kao dobar cilj zagrebačkim lumpima, koji su se, vraćajući se kući od Lovačkoga roga, Mandalice, Jelena, Slona, Matejne, Žagarice, Malnarićke ili Kutnjaka — dobro nakresani, a u gluho doba noći, kamenjem natjecali, da obale tuljak sa mjedenoga žižka.

A nestali su i oni stari nažigači opasani kožnatom pregačom sa čizmama na nogama i masnom crnom kapom na glavi, što bi se, kad se spustio mrak, razmiljili sa gradskoga majura s ljestvama na ramenima i lampašem u ruci po gradskim ulicama i kasajući od stupa do stupa, od ugla do ugla sa smrdljivom bi sumporačom napaljivali ulične svjetiljke i kod toga psovali, ako bi im vjetar ugasio šibicu ili je lampi bio razbijen stakleni tuljac ili po koje staklo uokvireno u limene prutiće.

### SVJETILJKA U FIZICI

U III. razredu pučke škole bijaše »petrolejka i njezino gorenje« osobito omiljela tema našemu učitelju. Evo, djeco, počeo bi stari učo skinuvši s ormara svjetiljku, koja je za zimskih mjeseci osvjetljivala naš razred u gornjogradskoj školi i postavivši je na katedru, nastavio bi: »Pred vama se nalazi prava petrolejka ili petroleumska svjetiljka, koja se sastoji od nekoliko djelova. Ponajprije tu je njezin stalak ili noga, salivena iz željeza, cinka, mjedi ili bakra; u udubini ove noge smjestila se, kako to vidimo, staklena zdjelica za petrolej. Na njoj se nalazi žižak ili »brener« sa stienjom ili »tahtom«, koji se pomoću kotačića, vretena i nekoliko zubaca može dizati i spuštati. Na žišku je nataknut stakleni tuljak ili »cilinder«. Što je peći dimnjak, to je svjetiljci ovaj tuljac. Često stoji na žižku mjedeni kolut ili »reif«, koji naliči svetačkoj aureoli, a dužnost mu je, da drži svjetiljkin zaslon izradjen iz liepo izšaranog kartona ili bielog, plavog pa i zelenog porculana. No zaslon nije bitni dio svjetiljke«, pojačanim će glasom učo kucnuvši kod toga »španišerorom« po porculanskom zaslonu a zatim nastavi predavanjem: kako nastaje gorenje, zašto se svjetiljka dimi i kako



se najbrže može utrnuti, sve dok nije školsko zvono dalo znak, da je sat fizike na izmaku.

U imućnim kućama bilo je mnogo ljepših i tehnički dotjeranijih svjetiljaka. Bile su to viseće lampe s ogromnim žižkom nalik na dječju glavicu i sa crievu sličnim okruglim stienjom a dugoljasti i uzki tuljac pokrivalo bi bielo sjenilo u obliku kruglje. Stojeće svjetiljke s nogom za spuštanje i dizanje bile su vrlo elegantne a osobiti ukras bila su im ogromna sjenila izšarana živim bojama. Bilo je petrolejskih svjetiljaka na kandelabrima a osvjetljivale su stubišta i preddvorja. Bilo je svjetiljaka smještenih u umjetnički izradjene lustere ili sviećnjake... No mi ćemo sve ove bogataške petrolejke ostaviti po strani i pozabavit ćemo se lih sa našom običnom stolnom petrolejskom svjetiljkom ili lampom, koja je nekoć osvjetljivala na stotine i stotine tisuća gradjanskih domova.

(Nastavak sliedi)

## DRAGO PL. HRŽIĆ

### PRIGODOM DVADESETIPET GODIŠNJICE UMJETNIČKOG RADA



*DRAGO pl. HRŽIĆ kao Schubert u opereti »Tri djevojčice«*

Minulo je četvrt stoljeća što je naš D r a g o, sin Zagreba na starodrevnom Griču, započeo umjetničkim radom kao operni pjevač hrvatskog kazališta. Po želji samog jubilarca njegova dvadesetipetgodišnjica nije proslavljena na otvorenoj pozornici, kako to obično biva, već tiho i intimno, onako iza kulisa. Ozbiljna ratna vremena ne dozvoljavaju velikih svečanosti. Hržić je to ostavio za onda, kad se rat svrši.

Na 18. travnja o. g. davana je Verdieva opera »Traviata«. Tom zgodom nastupio je Drago pl. Hržić u svojoj najboljoj ulozi Germonta. Ujedno je to bio jubilarni nastup. Bez obzira na izvrstnu umjetničku izvedbu same uloge, naš Drago je na otvorenoj sceni i iza čina nagrađen iskrenim pljeskom. Prisutno občinstvo, u dubko punom gledalištu, nije se moglo uzdržati, da tu tihu i intimnu proslavu ne uporiebi i svom miljeniku Dragi pl. Hržiću javno izkaže zasluženo priznanje za njegov doista požrtvovan umjetnički rad. Tom prigodom rado iztičemo, da je kod predstave prisustvovao gradski načelnik Ivan vitez Werner, koji je i kao podpredsjednik Družtva Zagrebčana, posebice čestitao jubilarcu i našem marnom članu Dragi pl. Hržiću.

Kazalištni tjednik »Hrvatska pozornica« od 6. travnja o. g. br. 31., obširno je prikazao umjetnički rad Drage pl. Hržića. Mi ćemo se tim izdanjem poslužiti i u kratko naše čitatelje upoznati s njegovim dosadašnjim umjetničkim radom.

Drago pl. Hržić rodio se 1896. u Zagrebu i to u obiteljskoj kući na tadanjem Kapucinskom trgu br. 3. Ta je kuća bila nekad vlastničtvo hrvatskog bana Petra Zrinskog. Kupom dođe kuća u vlastničtvo Pavla pl. Lentulaja, nećaka glasovitog Mirka pl. Lentulaja, zamjenika bana Jelačića. Kako je Eugenija pl. Hržić bila rođakinja Pavla pl. Lentulaja, nasliedi spomenutu kuću na Kapucinskom trgu. Njegov otac Milan pl. Hržić bio je gospodarski savjetnik kod Zemaljske vlade, te se naročito iztaknuo u vinogradarskoj struci. Umro je 1933. Majka Eugenija potječe iz stare plemićke obitelji Mednyanszky, koji su od god. 1854. posjedovali kuću u Visokoj ulici broj 15. Umrla je prošle godine u visokoj starosti.

Po svršenoj srednjoj školi Drago pl. Hržić posveti se studiju pjevanja. Prvim učiteljem bio mu je naš proslavljeni bariton i pjevački pedagog Marko Vušković. Kasnije pođe Hržić u Beč, gdje mu je bio profesorom Ranieri-Horbowski. U Beču je Hržić temeljito prošao glasbenu i kazalištnu struku. Godine 1919. vrati se u Zagreb; tom zgodom ga tadanji ravnatelj opere Srećko Albini pozove na nastup u Hatzeovoj operi »Povratak«. Bilo je to 5. svibnja 1919., kad se Hržić prvi puta na kazalištnim daskama predstavi obćinstvu. Iza ovog uspjelog nastupa surađuje s Nikolom pl. Fallerom na glasbenim ulogama.

Sjajna pjevačko-umjetnička budućnost mladog baritona Hržića bila je nesumnjiva, pa mu tadašnji ravnatelj opere u Ljubljani Fridrik Rukavina ponudi engagement, kojeg Hržić prihvati. Međutim je želja mnogih uglednih i uplivnih Zagrebčana, da Hržić ostane u zagrebačkom kazalištu. Za Hržićev slučaj saznaje član hrvatske vlade Milan Rojc, te Hržić po njegovom nalogu bude razriešen ugovora s kazalištem u Ljubljani i engagiran u Zagrebu.

Od 2. travnja 1919. Drago pl. Hržić neprestalno djeluje na zagrebačkom kazalištu, odakle je odilazio na uspjela gostovanja u Beč, a pjevao je u nekojim gradovima Rumunjske. Hržić je mogao dobiti stalni engagement na inozemnim operama u Dresdenu, Beču i drugim gradovima, ali je sve to odklonio. Hržić kaže, da mu toplinu rodnog doma na Griču i ljubav spram Zagreba nitko ne može naknaditi. Ti osjećaji ne mogu se novcem izkupiti, i zato on rađe i pod skromnijim, a često i pod suviše — skromnim uvjetima ostaje u svom Zagrebu, gdje već dvadesetipet godina neumorno s uspjehom djeluje.

Drago pl. Hržić osigurao si je odmah prvo mjesto u zagrebačkoj operi. Njegov pjevački repertoire bogat je značajnim partijama. Pjeva u mnogim Verdijevim i Wagnerovim operama, a isto tako u operama ostalih domaćih i stranih autora. Hržić nastupa i u nizu opereta, a među najiztaknutije operetne nastupe spada svakako uloga Schuberta u opereti »Tri djevojčice«. Iz te uloge donašamo Hržićevu sliku.

Uz operu i operetu Hržić goji i koncertno pjevanje, pa i na tom području imade velikih uspjeha.

God. 1936. započeo je radom kao redatelj. Bivši intendant prof. Žanko imenovao ga pravim redateljem. Od početka ove godine obnaša dužnost nadstojnika operete.

Osim umjetničkog djelovanja Hržić se bavi i staležkim pitanjima članova kazališta. Već kroz 15 godina surađuje u raznim odborima naših kazalištnih družtava. Sada je predsjednik »Družtva kazalištnih umjetnika«. Surađivao je kod izradbe Kazalištnog zakona, koji je vrlo važan za interese kazalištnih članova.

Konačno nam je iztaknuti, da naš Drago pl. Hržić često i najpripravnije nastupa na sastancima Družtva Zagrebčana, kojem družtvu je i sam revan. član. Mi to sa zahvalnošću iztičemo, jer on to rado čini. Hržić voli dolaziti među svoje Zagrebčane, koji ga iskreno susreću i vesele se kad im se pruži prilika da njegovo prekrasno pjevanje čuju u svojoj intimnoj sredini.

U ime Družtva Zagrebčana mi se iskreno pridružujemo mnogobrojnim čestitkama, uz jedinu želju, da naš Drago pl. Hržić još dugo vrieme djeluje na polju naše hrvatske kazalištne umjetnosti.

Živio naš Zagrebčanin D r a g o pl. H r ž i ć !

— U. —





# L I S T A K

## POLJODJELSTVO HRVATSKE U RATU

Jedan od naših najboljih gospodarskih stručnjaka i poznati naš sociološki pisac ing. Viktor Horvat objavio je nedavno svoju najnoviju razpravu pod naslovom »P o l j o d j e l s t v o H r v a t s k e u r a t u — a g r a r n o p o l i t i č k e m j e r e«, Zagreb, 1944 (poseban odtisak iz knjige »Izgledi i problemi hrvatskog gospodarstva«, Zagreb, 1944.).

Na početku daje ing. Horvat brojitbeni pregled hrvatskog poljodjelstva prema podatcima iz god. 1941., te zatim prelazi na žitarsku krizu i posljedice te krize, koje još i danas ostavljaju tragove. Nadalje prikazuje mjere, koje su u povodu žitarske krize, započete još g. 1924., poduzimane u svrhu olakšanja njezinih posljedica (»Prizad«, »Pogod«, »Plodina«, »Zempro«).

Nakon kraćeg razmatranja gospodarske politike od g. 1939. do g. 1941. prelazi pisac na prve početke novog poredka u našoj gospodarskoj kao i poljodjelskoj politici, t. j. na propise zakonske odredbe o uređenju unutarnjeg prometa, razpodjelbe i potrošnje svih vrsta robe od 4. studenoga 1941. Ovom zakonskom odredbom dana je mogućnost osnivanja stručnih zajednica, te njihovih poslovnih središnjica, koje su u vremenu od g. 1941. do g. 1943. osnivane za različite grane gospodarstva.

U poglavlju »Petogodišnja osnova« opisuje ing. Horvat radove oko izradbe cjelovite gospodarske osnove, koja se po malo oživotvoruje pojedinim zakonskim odredbama. Nadalje je promotreno pitanje pojačanja proizvodnje, razpodjelbe živežnih namirnica, olakšanja prehrane, kao i pitanje ciena. Uzpoređuje stanje ciena u različkim godinama (g. 1941.—1943.) i iznosi znatne razlike, kako u cienama živežnih namirnica, tako i u cienama industrijskog bilja. Prikazane su poduzete mjere u svrhu osiguranja prehrane (racionalizacije), posljedice tih mjera i napokon problemi porasta ciena crne burze u gradovima, gdje su kriomčari glavni nosioci naglog porasta ciena. Navodeći zanimljive brojitbene podatke ustanovljuje pisac, da obtjecaj novčanica nije uviek baš najvažniji i jedini činbenik, koji odlučuje o cienama.

Razpravljajući o seljačkim dugovima, ing. Horvat ističe potrebu »Seljačkog navjernog zavoda«, kojemu bi bila svrha izvršenje zadataka naše obnove, te uz brojitbene podatke ukratko opisuje načela takvog zavoda kao važnog činbenika i poluge u provedbi svake poljodjelske politike.

Ing. Horvat zahvatio je i problem stvaranja novih obradivih površina (odvodnja) u savezu s potrebom povećanja poljodjelske proizvodje, koja se može postići putem novih obradivih površina tla i povišenjem žetvenih prinosa po jutru obradive površine boljim sjemenom i obradbom, te pretvaranjem livada i pašnjaka u oranice. Uz taj problem navodi pisac skrižaljku troškova melioracije i odvodnje različitih područja u iztočnoj Hrvatskoj, a razpravlja i o problemima poboljšbe u ostalim krajevima.

Zahvaćen je i problem preradbe voća i povrća, a opisan je i razvitak kućnog obrta na selu.

Na kraju prikazan je rad »Zavoda za kolonizaciju«, koji je zavod osim mjerodavnog ministarstva najviše učinio za naše selo. Taj je zavod preseljivanjem odteretio prehranu zapadnih gusto naseljenih krajeva i ujedno dao radnu snagu za pojačanje poljodjelske proizvodnje u iztočnim krajevima. Zatim je prikazan osnutak »Hrvatske seljačke gospodarske zajednice«, djelokrug i rad njezin, dok je posebno prikazan »Hrvatski savez seljaka«, stališke postrojbe, sa svim dužnostima te postrojbe.

Zaključujući svoju razpravu iznosi ing. Horvat potežkoće ratnog poljodjelstva i prehrane, te nekoje temeljne potežkoće posebno prikazuje.

Kako se iz ovog kratkog prikaza može razabrati, dao je ing. Viktor Horvat u svojoj knjizi sažeti pregled agrarno političkih mjera, koje su do sada poduzete u Hrvatskoj, prikazao stanje naših gospodarstvenih ustanova, te ustanovio, da je unatoč težkih prilika dosta učinjeno i što bi, napokon, valjalo još učiniti. (Dr. D.)

## † ZORA MEIXNER

Dne 9. veljače t. g. preminula je članica i odbornica gospojinskoga ogranka našeg družtva gđa. Zora Meixner. Kod sprovoda pokojnice sudjelovalo je mnogo čla nova i članica Družtva Zagrebčana, koje su na odar pokojnice položile prekrasan vienac s nadpisom: »Zaslužnoj suradnici, članice Družtva Zagrebčana«.

Dana 19. veljače o. g. održana je u družtvenim prostorijama komemoracija za zaslužnu pokojnicu, kojom je prigodom gđa Danica Jerand održala ovaj kratki govor:

»Ugledne gospođe i gospodo! Žalim, što dubokom boli, u srcu moram spomenuti težki gubitak vriedne odbornice blagopokojne gđe. Zore Meixner, koja je kako znamo, uviek velik i živ interes pokazivala za naše družtvo. Pokojnica potječe od ugledne stare zagrebačke obitelji, a bila je udovica ravnatelja bivše Austro Ugarske banke, Vilima Meixnera. Od rane svoje mladosti, pa sve do svoje smrti bila je veoma agilna članica mnogih družtava. Osobitim marom radila je kao blagajnica u družtvu za podignuće Strossmayerova spomenika, te je sama sabrala oveću svotu. U financijalnom pogledu uopće upravo se izticala svojom pronicavošću. Za vrieme prošloga svjetskog rata iztakla se svojim požrtvovnim radom u bolnicama i brigom oko ratnih ozljeđenika.

Nakon svjetskog rata bila je agilna članica družtva »Prehrana« i »Narodne zaštite«. Suradivala je kod osnutka »Družtva kućevlastnika« i bila član ravnateljstva »Zadružne štedionice kućevlastnika i zemljoposjednika«. Od prvoga početka osnutka našega ogranka bila mu je ona članica te je rad članica osobito podupirala. Nije bilo, kako znamo, gotovo ni jedne družtvene priredbe, a da je vriedna pokojnica ne bi posjetila i kojim dobrim savjetom podpomogla, unatoč svoga krhkog zdravlja. Živo mi je u pameti, kad je bila kod posljednje sjednice, kako se težko uzpinjala uz stube, ali ljubav za naše družtvo i kako je često znala reći, velike simpatije koje je gojila za sve odbornice, te želja, da ih vidi i pozdravi, nisu je mogle odvratiti od toga koraka, iako joj je bio težak i po zdravlje, rekla bih opasan.

U ljubavi, dakle, za naše družtvo i za naš dragi Zagreb, stajala je ona na nedosežnoj visini, pa smo dužni sačuvati joj trajnu i harnu uspomenu. Uzmemo li u obzir, da je pokojnica surađivala tokom svoga života u 21 družtvo, priznat nam je da je zaista podpuno izpunila svoju životnu dužnost, pa će je članovi svih tih družtava u nezabornavnoj uspomeni, uviek zahvalno spominjati, a njezino ime bit će zlatnim slovima upisano u analima tih družtava.

Molim sve nazočne, da izvole ustati i dati maha svojim osjećajima riečima: »Vječna slava blagopokojnoj gospođi Zori Meixner!«



# DRUŽTVENE VIESTI

NAŠI PREMINULI ČLANOVI. U posljednje vrieme preminuli su još ovi naši vriedni članovi: Krnjaić Marija udova satnika, preminula je dne 28. veljače t. g. i Dr. Ježić Vladimir pravni zastupnik Državnog vjeresijskog zavoda preminuo dne 11. ožujka t. g. Gđa Krnjajić i dr. Ježić dolazili su češće na naše sastanke i uživali u redovima naših članova liepe simpatije. Neka im je trajna i liepa uspomena. Njihovim obiteljima naše izkreno saučešće.

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA. Dne 27. siečnja t. g. održana je redovita sjednica Upravnog odbora našeg družtva, pa su na istoj primljeni sliedeći novi članovi: Ana Ašenberger kitničarka, Gizela Huml, članica Državnog kazališta, Zlata pl. Kreinčić kućanica, Vilka Kemić, redarstvena činovnica, Duško Kukić, privatni činovnik, dr Stjepan Pavić, gradski tajnik, Marta Ramanović članica Državnog kazališta, dr. Janko Šanjek primarius bolnice Milosrdnih sestara i Emica Wagner redarstvena činovnica, svi kao redoviti. — Kao podupirajući Slavko Miđor, Vlaho Paljetak, članovi Državnog kazališta, Nevenka Schwarz redarstvena činovnica. Stvoreni su neki zaključci, koji su u provedbi.

Dne 18. veljače t. g. održana je redovita sjednica Upravnog odbora, na kojoj su u prvom redu primljeni sliedeći novi članovi i to: Zdenka Hagenauer gradska čnovnica u m., Marije Maričić, učitelj u m., Olga Berše, supruga školskog savjetnika, Josip Pežak, redarstvenik, Mirko Sporčić, vladin savjetnik u m. i Albin Schmidt opunomoćenik Hrv. udružene banke, svi kao redoviti.

Na toj sjednici odobrena je prodaja družtvenog zemljišta u Barutanskom jarku i upavi stavljeno u dužnost, da se kupi drugo zemljište, koje bi bilo veće i na povoljnijem mjestu. Taj zaključak je proveden i drugo zemljište kupljeno i izplaćeno.

PREDAVANJE PROF. DUŠANA ŽANKA. Dne 25. siečnja o. g. održao je u našem družtvu izvanredni poslanik prof. Dušan Žanko predavanje pod veoma zanimivim naslovom:»Tri tipa hrvatske inteligencije«, koje je predavanje bilo dobro posjećeno jer je za isto vladalo veliko zanimanje. O tom predavanju dnevnik »Nova Hrvatska« od 26. siečnja t. g. donio je sliedeći prikaz: »U početku predavanja prikazao je prof. Dušan Žanko obći pogled na pojam intelektualac, koji bi po biti svojeg rada i djelovanja morao biti elita svakog naroda. Predvač je prikazao, kako je intelektualac stalež jedini koji daje svjedočanstvo o uljudbi i kulturi svojeg naroda u odnosu prema drugom narodu. Ovdje je spomenuo kao posebno vriedan primjer mali grčki narod, koji će vjekovno živjeti u poviesti cielog čovječanstva, jer su ga kao jedan od najkulturnijih naroda ovjekovječili pripadnici njegovog intelektualnog staleža, kao Aristotel, Platon, Sokrat, Sofoklo i brojni drugi. U daljnjem izlaganju iznio je prof. Žanko mišljenje, da je prije bilo lahko odgojiti narodnu elitu. Danas je to možda najteži problem svih kulturnih naroda. Primjerice u srednjem su vieku bili samostani osobito benediktinski, žarišta nauke, a samostanci gotovo jedini širitelji nauke. Kasnije je ulogu kulturnih radnika preuzelo plemstvo, koje ju je jedino i moglo obavljati, radi svog povlaštenog položaja. Iza francuzke revolucije demokratski princip jednakosti ruši cielu dotadanju zgradu i taj novi demokratski princip omogućuje svakomu da udje u elitni krug naroda. Francuzka revolucija omogućila je ulazak u taj elitni krug putem školstva, ali i putem bogatsva, tako da se u tu elitu ulazi sada s jako odredjenim osobnim motivom interesa, a ne kao prije s težnjom za spoznajom istine. Osobni interes bio je onaj koji je pokopao svu velebnu zgradu pojma inteligencije kao elite naroda jer nije bio riedak slučaj da su roditelji slali svoju djecu u škole tumačeći im: idi u školu, uči pa ćeš po-

stati »gospodin« i nećeš više trebati obavljati neke »niže« poslove, a i u obće nećeš trebati ništa raditi ako si spretan (ako imaš laktove) a možeš se dočepati i najviših položaja. Radi takovog naziranja, stanje se je sve više pogoršavalo i zato nije čudo zašto se medju našim narodom na pr. toliko proširilo u posljednje vrieme omraženi naslov »gospodin«, koji je pod tim imenom skrivao i sav kal i blato ljudskog taloga, ali na žalost i ime pravog idealnog radnika.

Nakon uvodnog prikaza pojma intelektualca prešao je prof. Žanko na posebno obradjivanje triju osnovnih tipova hrvatske inteligencije, koji bi mogli vriediti i za cieli kulturni sviet, ali su ipak nekako specifični za hrvatski narod, i to tri osnovna tipa, koji su proizašli iz ljudskih suvremeno školovanih. Ponajprije mora se našoj pravoj inteligenciji povratiti sav izgubljeni auktoritet, a moći će ga povratiti jedino prvi tip hrvatskog intelektualca, t. j. onoga, koji desinteresirano prema sebi traži istinu. Intelektualci, koji pripadaju ovom tipu, pravi su stvaratelji i mi Hrvati moramo se dičiti s njima. Značenje toga tipa odredio je najbolje dr. Milan Šufflay, koji ga je krasno nazvao »tip zapadnjaka«. Bude li hrvatski narod u svojoj budućnosti imao što više ljudi tog prvog tipa intelektualca, bit će ne samo sretan u domovini, nego i mnogo cienjen u inozemstvu.

Drugi tip hrvatskog intelektualca je onaj, koji iz vlastitog zanimanja traži istinu, odnosno nešto studira. Taj tip intelektualca može se nazvati imenom »stručnjaka« jer je podpuno korektno svršio sve škole i nauke, i kao stručnjak preuzima samostalnu odgovornost. U opisivanju ovoga tipa hrvatskog intelektualca, prof. Dušan Žanko podielio ga je u dva podtipa. Prvi je podtip onaj stručnjak koji radi s načelima i duhom. Tip, koji radi bez načela i duha, može se nazvati i materialističkim stručnjakom dok je drugi idealistički stručnjak. U IX. stoljeću osobito se u velikom broju pojavio tip materialističkog stručnjaka, a poznati filozof Blois i drugi, nazvali su ga malograđanskim tipom, jer takav duh, koji provija kroz cielu bit materialističkog stručnjaka, ubija duh kulturnosti. Prof. Žanko osobito se je mnogo zadržao tumačeći ovaj tip po nauci dra Ante Starčevića, koji je prozvao materijalističkog stručnjaka tipom sužnja a nadjenuo u je ime slavoserb a to je kovanica dviju latinskih rieči: slavus i servus. Dr. Ante Starčević naglasio je, da taj tip ne vjeruje u duh jer mu je vlastiti duh zahirio. Glavna karakteristika tog tipa je egoizam i stoga je on poklopac svakom loncu. Predavač je prikazujući ovaj tip posebno naglasio, da najnoviji materialistički tip stručnjaka nema absolutno smisla za bilo kakovo narodno strujanje i njegov život, pa je tobože nevino desinteresiran za ideoložku borbu u svietu. On je takav samo radi toga, jer je egoizam njegova najznačajnija osebina i teži samo za osvajanjem položaja. Treći tip, je tip maloga čovjeka, koji nema nikakovih ambicija da traži istinu. On pristupa nauci i ulazi u intelektulni stalež skroz naivno i teži samo da se dočepa poslje korektno svršenih nauka, svjedočbe i da tako zarađuje koricu kruha. On se u daljnjem svojem radu ne brine ni za kakav duhovni napor u svietu. Taj je tip intelektualca danas kod nas na žalost vrlo brojan i svi bi morali nastojati, da se broj takvog tipa što više smanji, jer iz tog kadra izlazi istom tip poluinteligenta materialiste, a on je roba za sve i svakoga. Takvi tipovi ljudi, naime poluinteligenti materialisti su oni, koji guše kulturni, a često i politički razvoj hrvatskog naroda. Baš radi toga tipa selo je zamislilo inteligenciju kao ljude, koji su izdali sebe i svoj narod. Predavanje izvanrednog poslanika prof. Žanka bilo je saslušno s vrlo velikim zanimanjem.

Poslije predavanja izveden je kratki umjetnički razpored, u kojem su sudjelovali članovi opere Hrvatskog državnog kazališta Bianka Dežman i Drago Hržić, koji su odpjevali nekoliko napjeva iz raznih hrvatskih opera i nekoliko hrvatskih pjesama. Na glasoviru je umjetnike pratio g. Antun Gnezda.

PREDAVANJE DRA RUDOLFA HORVATA O PROŠLOST DUBROVNIKA. Dne 1. veljače t. g. održao je sveučilištni profesor Dr. Rudolf Horvat u našem družtvu predavanje pod naslovom: »Prošlost Dubrovnika« koje je bilo liepo posjećeno. Prije predavanja pozdravio je družtveni predsjednik dr. Cuculić predavača biranim riečima, te mu u ime Družtva Zagrebčana, u kojemu je on do sada održao mnoga svoja predavanja srdačno čestitao na imenovanju sveučilištnim profesorom, koje je imenovanje on davno već zaslužio svojim neumornim i rodoljubnim radom na polju naše hrvatske poviesti. Riečima predsjednika priključili su se svi prisutni odobravanjem. Poslije toga predavač je najprije prikazao postanak Dubrovnika, a zatim njegovu prošlost pod vlašću bizantinskog carstva do godine 1204., i pod vlašću mletačke republike u razdoblju 1204.—1358. Predavač je naglasio da se je Dubrovnik pretvorio u samostalnu republiku godine 1358., kad je došao pod pokroviteljstvo hrvatsko-ugarskog kralja Ljudevita I. Najljepše je Dubrovnik procvao u XV. i XVI. stoljeću, kada je svoje kolonije osnivao u trgovačkim gradovima Balkanskog poluotoka, Male Azije i Egipta. Tada se je u Dubrovniku sjajno razvio obrt i veleobrt svake vrsti, a trgovačka je mornarica tada brojila do 3000 ladja. Usporedo s time, Dubrovnik je tada dosegao i najveći stupanj svojeg kulturnog stvaranja na prosvjetnom i vjerskom polju, jer je tada imao 47 crkava i tolike druge kulturne ustanove. Na polju uprave i diplomacije stajao je tada Dubrovnik skoro na prvom mjestu u kolu ostalih naroda toga doba. No strašni potres koji je Dubrovnik zadesio dne 6. travnja 1667. zatro je njegovo blagostanje i napredak u velikoj mjeri.

I unatoč te nedaće kao i drugih nedaća koje su sliedile jedna za drugom, ipak se je dubrovačka republika zadržala sve do 31. siečnja 1808., kada ju je dokinuo francuzki car Napoleon Bonaparte. Ali ipak i sve do danas ostao je Dubrovnik i po svojoj prošlosti, po svojem divnom položaju, a i bogatstvu ures naše domovine, i takvim će ako Bog da ostati i u dalekoj budućnosti, završio je govornik svoje predavanje, za koje je primio veliko odobravanje.

Poslije toga krasnoslovio je Jurica Dijaković od Petra pl. Preradovića »Pjesma Dubrovniku«, a gdja Darinka Vlah-Čanić odpjevala je uz pratnju Zdenka Marasovića od Matza »Mene moja svitovala majka«, od Gotovca »Žalba« na zemlju«, te od Matza: »Koliko sam ti govorila dragi.« Gdja Nela Šterk odpjevala je uz istu pratnju Lehar: »Pjesma o vili« iz operete »Vesela udovica« i od Tjardovića ariju iz operete »Mala Floramі«, dok je konačno Jurica Dijaković ovu priredbu zaključio recitacijom pjesme »Dubrovniku« od Vjekoslava Mayera. Svima je priređeno zasluženo odobravanje.

PREDAVANJE PROF. ZLATKA MILKOVIĆA O BRAĆI SELJAN. Dne 8. veljače o. g. održao je prof. Zlatko Milković svoje predavanje pod naslovom: »Iztraživači braća Seljan« koje je dubkom napunilo naše družtvene prostorije. Bili su prisutni i neki bliži rođaci braće Seljan i još neki drugi koji su od strane družtvene uprave bili srdačno pozdravljeni. Predavač je u svom predavanju najprije plastično ocrtao lik braće Mirka i Steve Seljan hrvatskih iztraživača i svjetskih putnika, koji su po svome radu ušli u svjetsku iztraživačku poviest. Osvrnuo se je zatim na njihovu mladost u Karlovcu, opisao je na rad na regulaciji rieke i gradnji mostova, te na prvo putovanje Mirka Seljana u Petrograd, te iz Petrograda u Pariz za 100 dana. Opisao je Seljanovo putovanje u Abesiniju, njegove veze s rasom Makonenom, njegovo carem Menelikom II., te njegovo guvernerstvo u južnim pokrajinama Abesinije, što se sve odvijalo kao slikopis života dvojice naših junaka prošlog stoljeća, koji se gonjeni svojim nemirom u duši, kreću na putovanja po dalekom i širokom svietu. Poslije Abesinije dolaz za cilj njihovog putovanja Južna Amerika sa svojim

neiztraženim riekama, i pampasima, sa Aconcagvom, Selte Quedas, brazilijanskim i peruanskim prašumama, gdje Mirko Seljan konačno nalazi svoju mučeničku smrt od ruke urodjenika. Seljani na svojim putovanjima — nastavio je predavač — nisu zaboravili niti svoju domovinu i svoje sunarodnjake u dalekom svietu. Oni su prenašali prosvjetu i kulturu svoje domovine medju razna divljačka plemena. Seljani su svaki put kretali u strani sviet s vjerom u domovinu i praćeni ujedno čežnjom za domovinom, koja vjera i čežnja nije ih ostavljala cielog života. Ovo zanimljivo predavanje bilo je saslušano s najvećim zanimanjem, pa je predavač nagradjen velikim odobravanjem.

Poslije predvanja izveden je na glasoviru ovaj razpored: Hela Seljan, nećakinja braće Seljan odsvirala je na glasoviru sonatu od Clementa. Željko Haberštok krasnoslovio je jednu pjesmu »Mojoj domovini« od Mirka Seljana. Verica Česi odpjevala je skladbu od Vlade Seljana »Oblak nad Savom« od Zajca »Moja dika« Na glasoviru ju je pratio Vlado Seljan. Konačno je djak i umjetnik na violini Josip Klima odsvirao od Veraccinia »Lango« i od Fioca »Alegro«, sve uz pratnju Vlade Seljana.

USPJELO ISTARSKO VEČE U NAŠEM DRUŽTVU. Dne 15. veljače o. g. održao je prof. Ivan Dorčić u našem družtvu predavanje pod naslovom: »Poviest Istre«. Poslije predavanja izveden je razpored, u kojem su ponajviše sudjelovali umjetnici, koji su kao i sam predavač, rodom i poriekłom Istrani. Predavanje bilo vrlo liepo posjećeno, a opaženo je mnogo naših sugrađana Istrana.

Predavač je u glavnim crtama prikazao u prvom redu zemljopisne i narodnostne prilike u Istri s naročitim obzirom na prostor naseljen s jedne strane Hrvatima i Slovencima, a s druge strane s Talijanima. U tom pogledu je predavač iznio kao podlogu popis pučanstva iz godine 1910. osvrnivši se i na poviest kolonizacije tokom cielog srednjeg i novog vieka. U poviestnom dielu svojeg predavanja predočio je različite i mnogobrojne ratove koji su se za tu zemlju vodili kao i nedaće kojima je uslied toga bilo izvrgnuto pučanstvo Istre. Kao dodatak tom poučnom predavanju iznio je predavač jedan odlomak iz hrvatskog narodnog preporoda u Istri od godine 1860., do konačne pobjede narodne misli na izborima za carevinsko vieće godine 1907. U tom dielu predavanja iznešen je i idealan, nesebičan i požrtvovan rad narodnih vodja dra Jurja Dobrile, dra Dinka Vitezića, dra Matka Laginje, Špinčića, Mandića i ostalih hrvatskih pregalaca, koji su za svoj nrod žrtvovali sve svoje tako, da ih je većina završila svoj život u najvećem siromaštvu. Predavač je naročito predočio činjenicu, da se je ne samo narodni preporod nego i ciela poviest Istre odvijala u znaku podpunog hrvatsva, pa čak i onda, kada se je naš jezik uostalim hrvatskim zemljama nazivao različitim imenima, t. j. ilirski i slično.

Za svoje liepo i veoma poučno razlaganje, bio je predavač nagradjen odobravanjem. Poslije predavanja odpjevala je gdjica Slavica Rebba od Širole »Protuletna«, ariju iz opere »Giami Sciccili«, od Puccinia, a sve uz pratnju Zdenka Marasovića. Gdjica Deša Ražen odpjevala je uz istu pratnju »Daleko je moj Split« iz operete »Mala Florami« od Ive Tijardovića, zatim pjesmu o konjaniku iz Leharove operete »Vesela udovica« te pjesmu iz operete »Zemlja smieška« od istog skladatelja. Na glasoviru je pratio g. Marasović. Konačno je g. Ljubo Brgić krasnoslovio dvije narodne istarske pjesme i to: »Opomena« i »Kastavke«, te od Mate Balota »Moja mati«, od Gervaise »Moja zemlja« te konačno svoje četiri vrlo liepe pjesme. Izvađači nagrađeni su odobravanjem.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Breščenskoga ulica 10 (brzoglas 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Brzoglas 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.